

DOWN TO #97 EARTH

Uitgave Vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Jaargang 17 / oktober 2026

**Kenia herstelt
meer dan alleen
mangrovebos**

**Zo blijft
Milieudefensie
onafhankelijk
van big tech**

**Bénédicte
Ficq vs. de
misdadigers
in maatpak**

Repareren kun je leren

in de fietswerkplaats van Mats

 **MILIEU
DEFENSIE**

Inhoud

DOWN
TO #97
EARTH

8

De zaak Tata

Psychopaten in maatpak noemt advocaat Bénédicte Ficq ze: bestuurders van grote vervuilende bedrijven. Ze bond de strijd aan met Schiphol, Chemours en Tata Steel. "Ik kan het niet naar mezelf verantwoord maken als ik het gezellig zou houden."

12

IJstad

Overal ter wereld werken Nederlandse bedrijven aan landwinning. Binnenkort ook weer in eigen land, als het aan D66 ligt. IJstad moet verrijzen in het Markermeer. Met de nodige gevolgen voor de ecologie, vrezen experts.

22

Tax the rich!

Extreem rijke mensen hebben een extreem hoge uitstoot. Belast die rijkdom en steek dat geld in de energietransitie, bepleit Astrid Nilsson Lewis. "Het gaat ook om de samenleving en onze democratie."

32

Eerlijke ICT

De software van Milieudefensie is al jaren zoveel mogelijk opensource en van Europese makelij. Zo zijn we niet afhankelijk van Amerikaanse techreuzen, legt Machiel van Veen uit.

38

De zee krimpt

Slecht nieuws voor natuur, bewoners én internationale handelsroutes: de Kaspische Zee droogt op. De vele vrijwilligers die zich voor de zee inzetten, geven niet op. "Burgers hebben recht op schoon water en schone lucht."

Gezond bos

In de Keniaanse Tudor Creek planten jongeren, vissers en buurtbewoners jonge mangroveboompjes aan. Hersteld mangrovebos beschermt de kust tegen erosie, maar geeft de mensen die er wonen ook een inkomen.

26

Commentaar/Mees

Mees leidt u door het magazine, en alles wat daar zoal bij komt kijken.

Speelbal

Mees zit vast. Het jongetje een paar meter verderop is al tot zijn middel in de modder weggezakt. De zeehonden die hij wilde aaien, zijn moeiteloos het water ingegleden en kijken van een afstandje toe, hun ronde koppen dobberend tussen de golven. Als ze konden, zouden ze ons keihard uitlechten, denkt Mees.

"Wat doe je nou, gek!" roept een vrouw vanaf de kant. "Nou moeten we jou d'r ook nog uittrekken!" *Bystander effect*, dacht Mees. Een krijsend jongetje dat wild spartelend wegzinkt in de modder en een hele troep mensen die vanaf de kant werkeloos staat toe te kijken. Een beetje onbezonnen

besluit, om er dan maar meteen achteraan te springen. Vooral nu blijkt dat die mensen aan de kant hulp aan het regelen zijn. Want hoe trek je iemand hier weer uit? Mees heeft geen idee.

De hulp laat niet lang op zich wachten. Twee mannen in lichtgewicht reddingspakken springen uit een busje. Eentje glijdt op een soort slee naar het jongetje toe en vouwt een driehoekig zeil om zijn achterwerk. De drie punten worden met een karabijnhaak aan elkaar gekoppeld, met daaraan weer een lang touw. Moeiteloos trekken ze het jochie op het droge.

2

DOWN
TO #97
EARTH

Hoe komen jongeren in actie tegen de klimaatcrisis? Met muziek bijvoorbeeld: *Donna van Leeuwen* organiseerde samen met haar zus Luna het eerste Kinder Klimaat Concert. Mats helpt op zijn school andere kinderen bij het repareren van hun eigen fiets; zo voorkomt hij autoritjes én afval. En Merel Deurloo legt als jeugdambassadeur van het waterschap aan kinderen en jongeren uit hoe belangrijk water is.

Dan is Mees aan de beurt. De slee glijdt, met reddingswerker twee, het wad weer op. Op de kant wordt het jongetje door zijn ouders in de armen gesloten. “Waarom ligt hier dan ook geen fatsoenlijke dijk!” schreeuwt een omstander. Mees’ redder haakt gordel en touw aan elkaar. “Omdat we hier in zee staan”, bromt hij. “Het wad is drooggefallen (p 26), straks komt de vloed op en loopt alles hier weer onder. Waarom willen Nederlanders toch altijd zo graag land maken waar water is?” (p 12). “Of graaf die stinkmodder gewoon af”, foetert een ander vanaf de kant. “Tuurlijk”, gromt de man, “kan ons het schelen wat we daar allemaal mee kapotmaken.” (p 38)

De zeehonden zijn er tussenuit geknepen, verderop stuift een knol van een plezierjacht met ronkende motoren voorbij. “Waar komt die nou opeens vandaan?” schrikt Mees. “Die rottingen moesten al helemaal verboden worden”, (p 22) briest de man. “Hij gaat veel te hard! Zal je zien dat die sukkel amper weet waar de vaargeul zit, loopt hij direct ook nog vast.” “Sorry voor dit”, stamelt Mees, “dat was ook niet zo’n slimme actie. Ik dacht niet na, ik wilde dat kleine jongetje helpen...” “Hopelijk heb je wat geleerd dan”, zucht de man. “En hopelijk kunnen kleine jongetjes een keer leren dat de wereld niet van hen is. Om lekker mee te spelen, zoveel ze maar willen.” ■

En verder

- 04 In beeld:**
Othonoi
- 07 Kort nieuws & Schot**
- 16 Blik op Brussel:**
Mercosur
- 19 Column Mounir Samuel:**
De paradox van cacao
- 20 Doe het lekker zelf:**
Visible mending
- 36 Kalloe leest:**
De ongrijpbare tijd
- 37 Cultuurtips**
- 43 Wisselcolumn:**
Lena Hartog
- 44 Samen eten:**
Eigen Krachtvoer
- 47 Brieven & Bijlo gaat los op...**
De Bijenpoepzaak

Colofon

DOWN TO EARTH

Nummer 97, oktober 2026
Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact

Postbus 19199
1000 GD Amsterdam
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie

Carolien Ceton (hoofdredacteur)
Anne Havelaar (redacteur a.i.)
Esmee de Gooyer (redacteur)

Aan dit nummer werkten mee:

Vincent Bijlo, Thijs Broekkamp, Michiel Bussink, Carolien Ceton, Christel Don, Robert Elsing, Radjan Hanoeman, Lena Hartog, Anne Havelaar, Gerard Janssen, Anne Polkamp, Mounir Samuel, Annet Scholten, Bas van der Schot, Pépé Smit, Simon Vera, Sien Wagenaar, Hans Wetzels, Hilde Wijnen.

Redactieraad

Victor van den Belt, Karen van den Einde, Erica Meijers

Artdirection en vormgeving

Curve Mags and More

Druk

Moderna Printing
Gedrukt op 100 procent kringloop-papier.

Abonnement

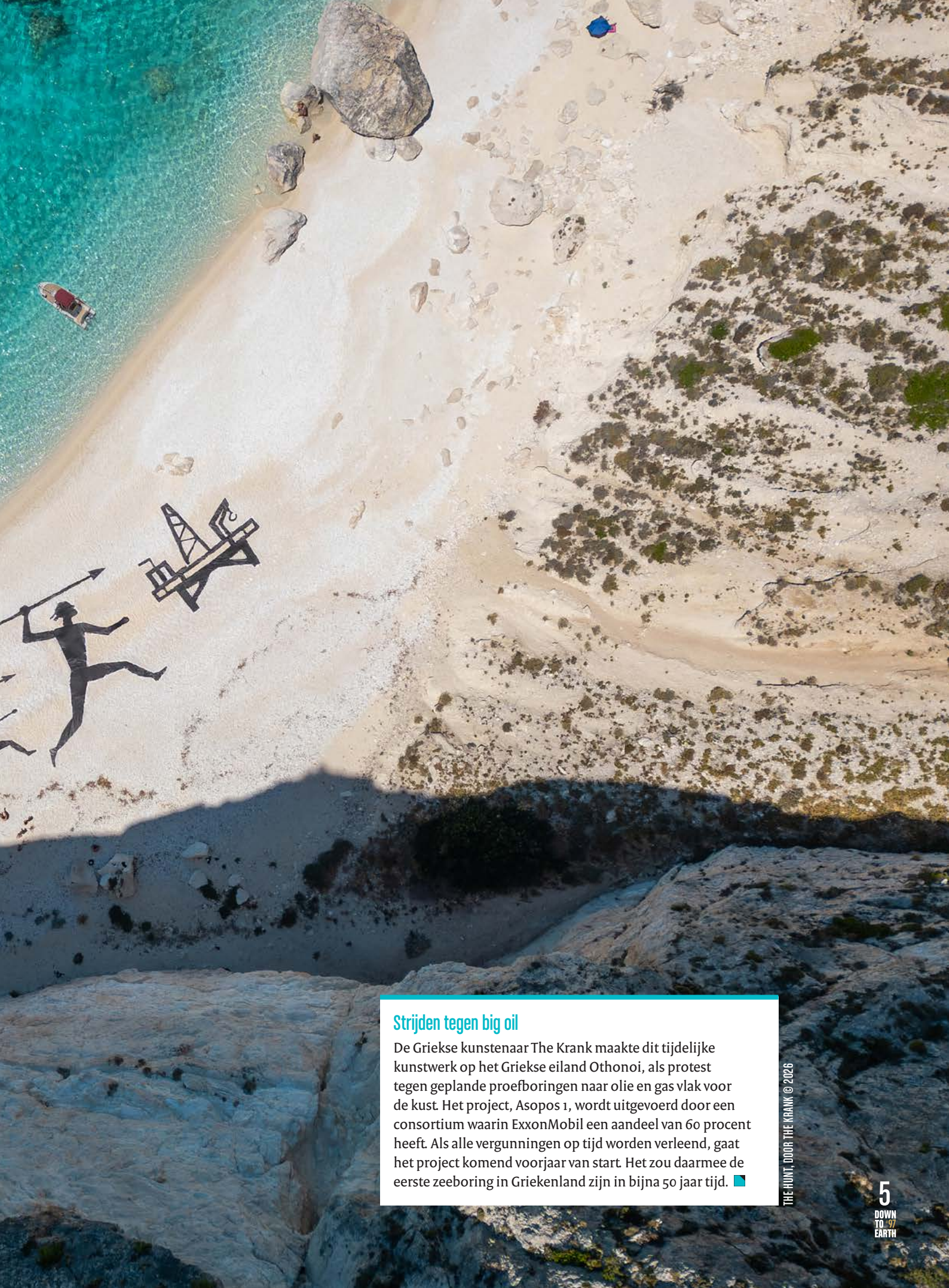
Minimaal € 35 per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie.

Wijzigen

Kan via [milieudefensie.nl/contact/ adreswijziging](mailto:service@milieudefensie.nl).
En via de Servicelijn: service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do 9:30 tot 16:30 uur.
Opzeggen kan via [milieudefensie.nl/contact/opzegformulier](mailto:service@milieudefensie.nl) of 020 8900 602, tijdens kantooruren.

In beeld/Othonoi

Strijden tegen big oil

De Griekse kunstenaar The Krank maakte dit tijdelijke kunstwerk op het Griekse eiland Othonoi, als protest tegen geplande proefboringen naar olie en gas vlak voor de kust. Het project, Asopos 1, wordt uitgevoerd door een consortium waarin ExxonMobil een aandeel van 60 procent heeft. Als alle vergunningen op tijd worden verleend, gaat het project komend voorjaar van start. Het zou daarmee de eerste zeeboring in Griekenland zijn in bijna 50 jaar tijd. ■

THE HUNT, DOOR THE KRANK © 2026

ZEG **NEE**

TEGEN KERNCENTRALES IN GRONINGEN

 **BESCHERM DE WADDENZEE
VOOR NU EN LATER**

 **WARM
KOELWATER
VERSTOORT
ONZE NATUUR**

 **BESCHERM ONS
UNIEKE NATUURGEBIED**

 **GEEN BEDREIGING
VOOR FLORA EN FAUNA**

 **WARM KOELWATER
VERSTOORT HET ECOSYSTEEM**

 **DENK AAN DE GENERATIES
DIE NA ONS KOMEN**

 **LAAT VAN JE HOREN!
15 NOVEMBER
DEMONSTRATIE**

 GROTE MARKT • GRONINGEN

Samen staan we op voor een veilige,
mooie en duurzame toekomst.
**VOOR DE WADDENZEE.
VOOR GRONINGEN.
VOOR ONS ALLEMAAL.**

 WWW.VERENIGDFRONTKERNGEZOND.NL

GEEN KERNCENTRALES | GEEN RISICO'S | GEEN SPIJT

KLANT BIJ ING?

WIST JE DAT JOUW SPAARGELD GAAT NAAR...

FOSSIELE INDUSTRIE

VLEESINDUSTRIE

ONTBOSSING

Teken het ultimatum
aan ING en zeg ook:

NIET MET MIJN GELD

nietmetmijngeld.nl

GLYDENDE SCHAAL

ZWITSERSE GLETSJERS SMELTEN IN RECORDTEMPO

Klimaatafspraak

De ngo Both ENDS dient in Brussel een klacht in tegen Nieuw-Zeeland, omdat het land klimaat-afspraken uit een twee jaar oude handelsovereenkomst met de EU niet zou nakomen. De regering van het land beëindigde vorig jaar een verbod op de zoektocht naar nieuwe olie- en gasvelden op zee en voerde wetgeving in die een lopende

klimaatzaak tegen een zuivelconcern onmogelijk maakte.

Ongelijkheid

Hoe meer klimaatrampen er zijn, hoe hoger de risico's voor mensen met een beperking worden – en hoe groter de ongelijkheid. Dat blijkt uit een onderzoek gedaan in Kerala, India. Bij obstakels op een weg waar mensen die goed ter been zijn om-

heen kunnen lopen, wordt de route voor mensen in een rolstoel bijvoorbeeld meteen onbegaanbaar.

NVIDIA

De zogenaamde scope 3-uitstoot van computer-hardwarebedrijf NVIDIA is sinds 2020 met 725 procent gestegen, blijkt uit onderzoek van Greenpeace. Scope 3 is de uitstoot die vrijkomt bij het gebruik van grondstoffen en basismaterialen, opgeteld bij de uitstoot die wordt veroorzaakt door het gebruik van de producten na verkoop. Bij NVIDIA's producten is dat vaak AI. Het bedrijf blijft die techniek desondanks 'klimatredder' noemen.

Landroof

Palmoliebedrijf Golden Veroleum Liberia (GVL) heeft zich schuldig gemaakt aan illegale landroof in het gebied van de Liberiaanse Tartweh-Dropoh gemeenschap. Dat blijkt uit onderzoek van SDI (Friends of the Earth Liberia), een team dat ter plekke het land in kaart bracht en de Liberia Land Authority. De onderzoekers hebben goede hoop dat de verzamelde bewijzen ertoe leiden dat de Tartweh-Dropoh gecompenseerd worden.

Universiteiten

Amerikaanse universiteiten worden al tientallen jaren belaagd door liberarische donornetwerken, fossiele bedrijven en conservatieve denktanks, die hun invloed op het universiteitsbestuur willen

vergroten. Sinds Trump in 2025 de aanval opende op universiteiten en onder meer hun overheidsfinanciering stopzette, zijn ze extra kwetsbaar geworden, volgens onderzoekers.

Klimaatprotest

Afgelopen augustus was het grootste Zweedse klimaatprotest ooit: 50 duizend mensen kwamen samen in Stockholm, 2 weken voor er verkiezingen werden gehouden in het land. Het protest werd georganiseerd door 280 organisaties, waaronder Friends of the Earth Sweden.

Kritieke mineralen

Het grootste deel van de kritieke mineralen, vaak geassocieerd met groene energie, komt in andere industrieën terecht. Vier vijfde ervan gaat naar defensie en ruimtevaart, transport, AI datacenters en de bouw. ■

Mount Srd blijft van ons!

Na 20 jaar actievoeren is eindelijk besloten: op het plateau van Mount Srd, boven Dubrovnik, komt toch géén golfresort met luxe accommodaties. Het protest werd getrokken door Zelena akcija (Friends of the Earth Croatia). Het heeft de ngo veel gekost. Een aantal medewerkers werd aangeklaagd door Razvoj Golf, het bedrijf dat het resort wilde bouwen. De afgelopen 8 jaar moesten ze zichzelf verdedigen tegen deze SLAPP-zaak (strategic lawsuit against public participation). Die strafzaak is nu geëindigd in vrijspraak, maar kostte de ngo 15 duizend euro. Er loopt ook nog een civiele zaak: Razvoj Golf eist een schadevergoeding. "Hoe dan ook is dit een duidelijke boodschap: ze hebben ons niet het zwijgen op kunnen leggen, Srd blijft van ons!", schrijft Zelena akcija in een reactie.

“Vervuilende bedrijven zijn misdadiger dan criminelen”

Milieudefensie voert deze herfst campagne tegen miljarden overheidssteun voor Tata Steel. Ondertussen wordt het bedrijf strafrechtelijk vervolgd, met in de frontlinie: advocate Bénédicte Ficq. Vijf jaar geleden deed zij aangifte namens ruim achthonderd omwonenden. “Wat de Siciliaanse maffia doet via bedreigingen, doet Tata door mensen te paaien.”

TEKST: CHRISTEL DON BEELD: HARMEN DE JONG

Jarenlang verdedigde ze vooral kopstukken uit de onderwereld. Inmiddels strijdt Bénédicte Ficq tegen misdaad die volgens haar “nog veel criminelere” is: vervuiling door de industrie. “Psychopaten met macht zitten niet alleen in de onderwereld”, constateert Bénédicte, “die zijn er ook in de politiek en in de industrie.” Op dit moment werkt ze aan drie grote zaken: Tata Steel, Chemours en Schiphol, alle drie namens de omwonenden. Naar Chemours doet het OM al 3 jaar onderzoek, Tata Steel is inmiddels door het OM gedagvaard. Bénédicte richt zich in haar zaken – anders dan Milieudefensie – niet op CO₂-uitstoot maar op gezondheid, omdat het bewust opwarmen van de aarde niet is opgenomen in het Wetboek van Strafrecht maar het vervuilen van iemands leefomgeving wél. De zaken tegen Chemours en Tata draaien dan ook om de onrechtmatige uitstoot van schadelijke stoffen en de gezondheidsrisico's daarvan.

Bij Schiphol koos ze een andere, juridisch inventieve route. Het strafrecht stelt het opzettelijk benadelen van iemands gezondheid gelijk aan mishandeling. Namens bijna duizend omwonenden deed Bénédicte in maart 2025 aangifte tegen de directies van Schiphol, KLM en Transavia én tegen de Nederlandse Staat als aandeelhouder, wegens mishandeling in de vorm van ‘structurele slaapverstoring door nachtelijk vliegtuiglawaai’. Tijdens een telefonisch interview vertelt ze openhartig over wat haar drijft om juist dit soort zaken op te pakken, en waarom ze hoopt op een revolutie onder jongeren.

Je massa-aangifte tegen Tata Steel ging onder meer over het opzettelijk uitstoten van schadelijke stoffen. Dat klinkt alsof er bewust mensen ziek zijn gemaakt?

“Strafrechtelijk ligt dat genuanceerder. Tata Steel wil, zoals veel bedrijven, zoveel mogelijk omzet en winst maken. Maar het produceert staal op een manier die heel schadelijk is voor de leefomgeving, onder meer vanwege de zeer gevaarlijke, kankerwekkende stoffen die vrijkomen tijdens het productieproces. De strafzaak gaat erover of de uitstoot wel past binnen de vergunningen die zijn verleend. Tata heeft vergunningen voor bepaalde uitstoot, maar de vraag is: overschrijden ze die? Dat gaat de strafrechter nu bepalen.”

Het OM deed daar de afgelopen jaren diepgravend onderzoek naar, en besloot tot vervolging over te gaan. Wat zegt dat?

“Het is een ernstig misdrijf om de leefomgeving ziekmakend te vervuilen, in het wetboek van strafrecht staat daar 12 tot 15 jaar gevangenisstraf voor. Het feit dat het OM heeft besloten hun onderzoek aan de strafrechter voor te leggen, is in die zin veelzeggend. Als Tata alles volgens de regels had gedaan, gedekt door vergunningen en inspanningen die ertoe hadden geleid dat er geen regelmatig voorkomende uitstootvoorvallen zouden plaatsvinden, zou het OM ongetwijfeld anders hebben besloten. Deze dagvaarding betekent in elk geval dat het OM ziet dat er niet-vergunde uitstoot plaatsvindt, die dus niet past bij wat is toegestaan.”

De zaak komt op een gevoelig moment, want de staalfabrikant zit in de laatste fase van onderhandelingen over 2 miljard euro staatssteun, die nodig zou zijn om te vergroenen. Dat kan zelfs om 9 miljard extra gaan, zo blijkt uit recent onderzoek van Milieudefensie en SOMO. Het kabinet stelde het besluit over de miljardensubsidie onlangs uit tot maart 2027.

Hoe kijk jij daarnaar?

“Op dit moment wil ik de subsidie en de strafrechtelijke vervolging nog niet aan elkaar verbinden, omdat de strafrechter nog moet beoordelen of de gedragingen van Tata strafbaar zijn. Pas daarna kan ik me daarover vanuit mijn rol als advocaat uitlaten, maar dat neemt niet weg dat ik er een persoonlijke mening over heb.”

Wat vind je er persoonlijk van dan?

“Ik vind het heel ingewikkeld om de belasting die ik betaal aan een bedrijf te geven dat zijn installaties niet goed heeft onderhouden, waardoor er voortdurend uitstootincidenten plaatsvinden. Lang niets doen aan de vervuiling die je veroorzaakt, verontwaardiging, angst en stress en ziektes veroorzaken bij de omwonenden, geconfronteerd worden met procedures, vervolgens zeggen dat je wel wil maar het geld niet hebt, en je dan laten subsidiëren door de overheid: dat noem ik gewoon een verdienmodel.”

Is het moeilijker om een bedrijf strafrechtelijk aan te pakken als een overheid er miljarden in blijft steken?

“Dat zou ik kunnen onderbouwen als ik uitga van bepaalde aan-
names, die eerst door de rechter beoordeeld moeten worden.
Maar dat hier een ingewikkeld, soms niet te doorgronden po-
litiek spel wordt gespeeld, is duidelijk. We weten amper wat de
grote bazen van Tata Steel in India intern bespreken, en hoe zich
dat verhoudt tot de besprekingen bij Tata in Nederland. Maar je
mag ervan uitgaan dat economische belangen leidend zijn. Dat
geldt voor alle bedrijven in de fossiele
industrie, de staalindustrie en de tabaks-
industrie: die zijn allemaal bezig met het
optimaliseren van winsten en het bedie-
nen van hun aandeelhouders. Dat zij zich
primair zorgen maken om, en dus priori-
teit leggen bij de gezondheid van omwo-
nenden, kan ik me niet voorstellen. Dat is
ook niet gebleken.”

De lobby van klimaat- en vervuilingzaken is extreem machtig.
Bedrijven investeren fors in beïnvloeding, zowel in politiek als
bij overheidsinstanties, merkte Bénédicte tijdens een eerdere
zaak tegen de tabaksindustrie. “Je bent als advocaat eigenlijk
continu bezig om dat boven water te krijgen”, vertelt ze, “omdat
dit de manier is waarop dit soort bedrijven werken. Ze zaaien
twijfels door wetenschappers naar voren te schuiven die zij zelf
hebben betaald om zogenaamd wetenschappelijke artikelen
te presenteren die hun belangen ondersteunen. Ze framen
reclameachtige boodschappen die de publieke opinie beïn-
vloeden. En lobbyisten lopen zich helemaal suf bij de Europese
parlementariërs om de wetgeving zo gunstig mogelijk voor hen
in te richten.”

*Zie je dat soort lobby- en beïnvloedingspraktijken ook bij
Tata Steel?*

“Absoluut, het gebeurt waar je bij staat. Tata organiseert
bijvoorbeeld schaaftoernooien, het betaalt opleidingen voor
kinderen van werknemers, zorgt voor mooie pensioenen, maar
wel allemaal met een geheimhoudingsplicht eraan gekoppeld.
Werkgelegenheidsbelangen worden benadrukt – feitelijk draait
alles om het inpalmen van de omgeving, zorgen dat de ander
niet tegen je is. Wat de Siciliaanse maffia doet via bedreigingen,
doet Tata door mensen te paaien. Je spuugt niet in de hand van
je broodheer.”

*Je groeide grotendeels op in Zuid-Limburg. Een prachtig
gebied, omringd door industrie: DSM, het Ruhrgebied,
Luik. Ook niet echt een gezonde omgeving.*

“Nee. En het probleem is dat je vervuiling niet ziet, je ademt die
ongemerkt in. Dat is ook een van de punten waarvan ik hoop
mensen bewust te maken. Als er een vliegtuig hoog boven je
hoofd vliegt, zie je niet wat die uitstoot doet met het klimaat. Je
ziet, voelt en ruikt het niet, maar ondertussen zijn de gevolgen
enorm. Dat geldt ook voor Zuid-Limburg. Je denkt: wat een
gezonde, prachtige omgeving, en dan blijkt dat totaal niet
het geval te zijn. Toen ik aan de Tata-zaak begon, sprak ik met
huisartsen uit vervuilde gebieden. Een van hen vertelde me dat

hij bovengemiddeld veel patiënten met
een zeldzame vorm van beenmergkanker
had, allemaal patiënten die veel buiten
waren. Hij was ervan overtuigd dat dat
met de uitstoot van de industrie te ma-
ken had. Mijn moeder is precies daaraan
overleden, ook zij was altijd buiten.”

**“Dat hier een
politiek spel
wordt gespeeld,
is duidelijk”**

*Je verdedigde jarenlang kopstukken
uit de onderwereld, maar toen je ruim 10 jaar geleden
een zaak tegen vier grote tabaksfabrikanten aanspande,
betekende dat een keerpunt. Hoe kwam dat?*

“De misdadigheid van die industrie was voor mij een totale
eyeopener. Door het bestuderen van interne bestanden zag ik
hoe de tabaksindustrie strategieën inzet om mensen aan het
roken te krijgen. Hoe ze frames inzetten waarmee mensen
geketeld worden om het product te gebruiken. En hoe onver-
schillig er naar de ernstige gevolgen wordt gekeken. Wat me
vooral verbijsterde: hoe mensen op extreem hoge posities, die
alles hebben, de meest doortrapte specialisten inhuren om zo-
veel mogelijk mensen aan het roken te helpen, terwijl ze weten
dat gebruikers eraan sterven. In Nederland sterven elke week
385 mensen door sigaretten, dat is een vliegtuig vol. Ik noem
die bestuurders niet voor niets psychopaten in maatpak.”

*Hoe verhouden de zware criminelen zich tot de
bestuurders van vervuilende bedrijven?*

“De bestuurders zijn veel criminel: ze zijn slimmer, hebben
meer mogelijkheden, en ze plannen hun activiteiten structu-
reel, planmatig, geraffineerd én met rugdekking van mensen
met belangrijke posities in de bovenwereld. Neem de fossiele
industrie. Die weet al sinds de jaren zeventig wat hun impact op
klimaatverandering is, maar ze nemen bewust alle risico's op
de koop toe, alleen maar om geld te verdienen. Dat vind ik veel
misdadiger dan een individu, vaak met mentale beperkingen,
dat bij wijze van spreken door grote criminelen wordt ingezet
om een moord te plegen. Ik noem de tabaksindustrie een crimi-
nele organisatie, maar de fossiele industrie – de Shells van deze
wereld – heeft evenzeer recht op dit frame. Wat mij betreft zijn

dat criminele organisaties in de bovenwereld die ongelooflijk goed verdienen en die compleet schijt hebben aan de belangen van weerloze mensen.”

Je vindt het belangrijk dat bestuurders persoonlijk verantwoordelijk kunnen worden gehouden. Waarom is vervolging van Tata Steel of Chemours als rechtspersoon niet voldoende?

“Een industrie wordt altijd geleid door mensen. Het gaat om beslissingen van mensen op bestuursniveau: hoeveel investeren we in de veiligheid? Hoeveel in duurzaamheid? Het opleggen van boetes aan rechtspersonen is niet afschrikwekkend. Een bestuurder denkt dan: dat wordt betaald door het bedrijf en raakt mij niet persoonlijk. Terwijl een dreiging met gevangenisstraf – omdat je verantwoordelijk bent voor de slordige, onverschillige beslissingen die je genomen hebt – wel iets betekent. In Italië zijn recent elf leidinggevend van chemiebedrijf Miteni veroordeeld tot celstraffen vanwege grootschalige vervuiling met PFAS. Kortom: het zou ontzettend slim en afschrikwekkend voor anderen zijn als het OM ook leidinggevend zou vervolgen.”

Je staat dit jaar op #1 op de LinkedIn lawfluencers-lijst. Je schrijft daar vaak dat we ons niet uit het veld moeten laten slaan. Zie je wanhoop als bedreiging voor mensen om in actie te komen?

“Het is gewoon een heel beangstigende tijd, de wereld staat in brand. Ik ben 68, maar als je nog jong bent en aanschouwt

“Bestuurders persoonlijk aansprakelijk stellen werkt afschrikwekkend”

hoe het klimaat verandert, vergt het de nodige moed om met die werkelijkheid om te gaan. Dus ja, ik denk wel dat wanhoop een bedreiging is. Ik voel die zelf ook weleens, maar ik wil de handdoek niet in de ring gooien. Bovendien heb ik zelf ook twee kinderen, dertigers. Die leven ook hun leven en manen me tot stilte als ik weer over ‘die klimaatellende’ begin. Als je jong bent wil je gewoon verliefd zijn, genieten, een weekendje naar Barcelona vliegen voor 25 euro. Je wil niet met dit soort deprimerende onderwerpen bezig zijn. Maar we hebben de tijd niet meer, het leven is in die zin niet meer zo gezellig.”

Deel je online daarom de meest verontrustende klimaatberichten over droogte, verdwijnende gletsjers, dood koraal en Nepal? Als een wake-upcall?

“Ja. Ik kan het niet naar mezelf verantwoorden als ik het gezellig zou houden. Ik weet ook wel dat het contraproductief zou kunnen werken, maar ik wil benoemen wat er aan de hand is. Recent plaatste ik een post over het college dat Gerrit Hiemstra bij Eva Jinek gaf over klimaatverandering. Dat is confronterend, maar hopelijk is het ook een aanmoediging om het anders te doen. Wat ik vooral hoop – en daarom werk ik vaak aan interviews mee – is dat er een revolutie onder jongeren ontstaat, en er nieuwe rolmodellen zullen opstaan. Dat zij hun volgerschare op social media oproepen om het anders te doen. Niet op de manier zoals wij oudjes dat willen, maar op hun eigen manier. Stel voor om dat weekendje vliegen naar Barcelona te skippen, maar een feestje te bouwen in de trein – ik noem maar wat. Eis dat de regering eindelijk forse maatregelen neemt en niet haar oren laat hangen naar industrieën en ouderen die willen doorgaan op de manier waarop ze altijd leefden.”

Tot slot: wat is jouw grootste hoop voor de toekomst?

“Het mooiste zou zijn dat beleidsmakers en wetgevers mondiaal de fossiele industrieën een halt toeroepen. Een rechter past de wet toe, vaak als het al is misgegaan, maar wetgevers en beleidsmakers kunnen ervoor zorgen dat het aan de voorkant moet gaan zoals zij hebben bepaald. Ik hoop op mondiale klimaatwetgeving waaraan alle landen zich moeten houden en waarvan niemand uitgezonderd is, want zonder de rest van de wereld komen we er niet.” Lachend: “Dat is wel een grote gedachte. Misschien even bellen met Trump.” ■

De maakbaarheidsdrang achter IJstad

Een nieuwe stad bouwen midden in het IJmeer: met IJstad grijpt D66 terug op het beeld van Nederland als land dat het water naar zijn hand kan zetten. Maar landaanwinning kan ook grote nadelen hebben.

TEKST: ABRAHAM ABHISHEK BEELD: CURVE

Kan er in het IJmeer land worden aangelegd waarop we een nieuwe stad kunnen bouwen? Op 7 april 2026 droeg de Tweede Kamer de regering op dat te onderzoeken. Enkele maanden later ging het haalbaarheids-onderzoek, onder begeleiding van delta-commissaris Co Verdaas, van start. Het sluit direct aan bij de verkiezingsbelofte van D66 om de woningcrisis aan te pakken door tien nieuwe steden te bouwen, en vooral bij IJstad – nu nog een plek in het IJmeer waar een stad met 60.000 woningen moet verrijzen. Het voorstel werd later afgezwakt tot de minder tot de verbeelding sprekende “30 grote uitbreidingsplannen” in het coalitieakkoord: grootschalige nieuwbouwalocaties die zowel nieuwe woonwijken als nieuwe steden kunnen zijn. Maar D66

blijft IJstad (met steun van ChristenUnie) presenteren als hét gezicht van haar aanpak van de woningcrisis. Het project heeft zelfs een officiële website waarop staat: “Dit gaat gebouwd worden”, met een live aftelklok tot de start van fase 1 van het project. Op moment van schrijven staat de klok op 895 dagen, 8 uur, 34 minuten en 32 seconden.

Glorieus verleden

Een belangrijk onderdeel van de pitch van D66 en CU voor IJstad is het oproepen van het beeld van Nederlands glorieuze verleden, toen de Nederlanders zich aan godgelijke waterbouwkundige projecten zoals de Zuiderzeewerken waagden. In elk televisiedebat over IJstad zijn archiefbeelden te zien van de eerste bewoners van Lelystad, die met bussen

naar hun nieuwe woningen op pas ingepolderd land worden gebracht. “We hebben net de beelden gezien dat wij grote plannen hebben gerealiseerd hè, waar Nederland echt trots op mag zijn, met de Noordoostpolder, de Flevo-polders... en zo zijn er nog wel meer”, zei D66-Kamerlid Robert van Asten dit voorjaar in *Goedemorgen Nederland*.

Sinds de aankondiging heeft het project veel kritiek gekregen. Bouwen op nieuw gewonnen land is veel duurder (de kosten zijn in dit geval 20 miljard euro voor 60.000 woningen) en kost veel meer tijd (mogelijk tot 10 jaar) dan het uitbreiden van bestaande steden. Volgens Rijksbouwmeester Francesco Veenstra zorgt dit ervoor dat IJstad “geen oplossing voor de huidige woningnood is”.

aquatische ecosystemen aan de Aeres Hogeschool en adviseur waterkwaliteit bij Rijkswaterstaat, met een focus op het IJsselmeergebied.

“Licht is in aquatische ecosystemen een randvoorwaarde voor leven”, zegt hij, verwijzend naar fytoplankton. Die microscopisch kleine organismen in het water gebruiken zonlicht om voedsel te maken en staan daarmee aan de basis van de voedselvoorziening in het water. In het Markermeer voeden ze mosselen en zoöplankton, die weer voedsel zijn voor vogels of de vissen waar de vogels van leven. “En bij een drijvend eiland zo groot als IJstad (2500 hectare – red.), ontstaan onvermijdelijk grote donkere plekken onder water”, vervolgt Marcel.

Marker Wadden Plus

“Het Markermeer is Natura2000-gebied, maar ecologisch in slechte staat”, staat op de IJstad-website te lezen: “slib, nauwelijks stroming, troebel water. IJstad is niet de oorzaak. Het is de kans om het te herstellen”. Dat herstel zou moeten plaatsvinden dankzij een investering van 5 miljard euro in de uitbreiding van de Marker Wadden.

“Het Markermeer is nooit een dode plas geweest”

Deze kunstmatige eilandengroep werd in 2016 aangelegd met slib uit het Markermeer zelf. Het doel was het verminderen van de troebelheid van het water en het versterken van vis- en vogelpopulaties. Recente onderzoeken laten zien dat, in tegenstelling tot wat er op de site wordt beweerd, de waterkwaliteit in het Markermeer juist aanzienlijk is verbeterd – met dank aan de Marker Wadden. “Het Markermeer is nooit een dode plas geweest en is ecologisch beter dan het ooit was in zijn korte geschiedenis”, zegt Marcel. De afgelopen 25 jaar heeft hij een duidelijke toename gemeten in de dichtheid van onderwaterplanten door

afnemende eutrofiëring – een overschot aan voedingsstoffen zoals stikstof en nitraat

Vereniging Natuurmonumenten, de belangrijkste pacht- en beheerpartij van de Marker Wadden, werkt aan een eigen plan om de archipel uit te breiden: Marker Wadden Plus. “Investeringen in uitbreiding van de Marker Wadden en verbetering van het Markermeer moeten op zichzelf staan. Ze gelden niet als compensatie voor bouwplannen die de toch al beperkte ruimte voor natuur in Nederland verder verkleinen”, zegt Elsa Pater van Natuurmonumenten.

Rechten voor het IJsselmeer

Ook Stichting Rechten van het IJsselmeer blijft IJstad bestrijden. Haar voorloper, de in 1972 opgerichte IJsselmeervereniging, was destijds een belangrijke stem in het verzet tegen de bouw van steden of dorpen op nieuw gewonnen land. Na de stichting van Zeewolde, in 1984, werd de pauzeknop ingedrukt. Publieke weerstand en milieuoverwegingen waren daarbij belangrijke redenen. Nu wil de Stichting dat het IJsselmeer een rechts-persoonlijkheid wordt, zodat ze beter beschermd kan worden.

“Nieuw land creëren om stedelijke groei mogelijk te maken, zet ons vast in een eindeloze cyclus van landaanwinning. Dat gaat ten koste van de waardevolle ecosysteemdiensten die het meer levert – zoals drinkwater en bescherming tegen overstromingen – aan de omliggende gemeenschappen en ver daarbuiten”, zegt voorzitter John Klusessein.

Baggermonopolie

“Zoals Nederlandse bedrijven over de hele wereld in groten getale doen, gaan we nu ook in Nederland weer land creëren”, ronkt de IJstad-pagina op de website van D66. Nederlandse bedrijven zijn inderdaad betrokken bij prestigieuze projecten in het buitenland en hebben een sterke reputatie opgebouwd – voor zichzelf én voor Nederland – als wereldmacht op het gebied van landaanwin-

Ook de locatiekeuze is controversieel. Het IJsselmeer en het Markermeer vormen tezamen een cruciale zoetwatervoorraad. Het uitzonderlijk grote, open, ondiepe meer – in de woorden van Rijkswaterstaat: de regenton – is bovendien een Natura2000-gebied. Het is een belangrijk rustgebied voor trekvogels en inheemse vogels, en herbergt Europa's grootste overgebleven onderwaterhabitats van waterpest en kranswieren.

Drijvende stad

En als IJstad gedeeltelijk uit drijvende bouwblokken opgebouwd zou worden? Een drijvende stad heeft mogelijk minder impact op de hoeveelheid water, beaamt ecooloog Marcel van den Berg. Toch zijn negatieve effecten op de aquatische ecologie onvermijdelijk. Marcel is lector

Het woord
'Boskalis' is in de
Baai van Manilla
inmiddels een
scheldwoord
geworden

ning. De internationale baggersector wordt gedomineerd door vier spelers: Boskalis en Van Oord uit Nederland, en Jan de Nul en DEME Group uit België. Gezamenlijk vormen ze een oligopolie met aanzienlijke invloed op overheden, wetgeving en regulering.

Op nieuw aangelegd land is bodemdaling een veelvoorkomend probleem, zoals gebleken is bij landwinningsprojecten als Pluit City in de Baai van Jakarta, delen van Tuas Mega Port, de luchthaven Changi in Singapore en de World Islands in Dubai. Al deze projecten staan vermeld op de portfolio's van Boskalis en Van Oord. En in alle gevallen waren enorme extra investeringen nodig om de gevolgen van bodemdaling op te vangen.

Recent ontwikkelde technieken, zoals langere, zwaardere betonnen funderingen en het vooraf verdichten van nieuw land, kunnen bodemdaling bij IJstad in theorie beperken. Maar op de langere termijn zal de open grond onvermijdelijk verder zakken terwijl de gebouwen stabiel blijven, wat kan leiden tot scheurende wegen, verzakkende trottoirs en brekende ondergrondse leidingen.

Almere zou als waarschuwing kunnen dienen. De 50 jaar oude stad in de Flevopolder behoort tot de snelst zakkende gebieden van het land en het onderhoud van de ondergrondse infrastructuur wordt steeds complexer en kostbaarder. "Het is niet onwaarschijnlijk dat IJstad over 30 jaar met vergelijkbare problemen te maken krijgt en dat de belastingbetaler met een enorme rekening wordt geconfronteerd", zegt landgebruik- en waterbeheerexpert Willem van Deursen. "Dat is nog niet in de projectkosten verrekend."

VOC-mentaliteit

De aanzienlijke financiële, sociale, ecologische en technische risico's van IJstad zijn inmiddels uitgebreid gedocumenteerd. Waarom blijft D66 dit plan dan presenteren als kroonjuweel van haar woonbeleid? In een schriftelijke reactie zegt D66-woordvoerder Mark van Oosten: "We moeten weer groots durven denken. De Afsluitdijk, de Deltawerken, de Flevopolder leken op het moment van voorstellen ook onhaalbaar."

Volgens Murtah Shannon, expert waterbeheer en milieurechtvaardigheid bij de

Nederlandse ngo Both ENDS, past dit in een breder patroon: "IJstad lijkt op veel grootschalige, modernistische plannen van de afgelopen decennia, vooral in het mondiale zuiden. Vaak is er een leider die macht en daadkracht wil uitstralen door te zeggen: 'We gaan het water temmen en we gaan een stad bouwen.' Zelfs als het daarbij blijft, dienen de beelden al een politiek doel: ze genereren aandacht, investeringen, prestige en macht."

De nieuwe internationale luchthaven in de Filipijnen is zo'n prestigeproject. De luchthaven wordt in de Baai van Manilla door het Filipijnse bedrijfsconglomeraat San Miguel Corp. voor de overheid gebouwd, op door Boskalis gecreëerd land. Zo'n 700 vissersgezinnen zijn al gedwongen verplaatst, naar een plek waar zij niet of nauwelijks meer kunnen vissen. Milieuwetten zijn geschonden en het levensonderhoud van tienduizenden mensen is aangetast. Ook protesterende bewoners werden gedwongen hun huis te verlaten, sommigen zijn zelfs ontvoerd. Het woord 'Boskalis' is in de omgeving inmiddels een scheldwoord geworden.

In Nederland worden mensen minder snel door de overheid van hun plek geduwd, maar toch klinken er lichte echo's van de Baai van Manilla door. In het ongebreidelde enthousiasme van de regeringspartij om een groot project door te drukken, ondanks de overduidelijke risico's voor een van de weinige ecologische hotspots van het land. En in haar eerbetoon aan een aantal private bedrijven, ongeacht hun problematische staat van dienst in het buitenland.

"De retoriek rond IJstad appelleert aan een gevoel van nationale trots, wat ik de VOC-mentaliteit zou willen noemen", zegt John van Stichting Rechten van het IJsselmeer kernachtig. "Het idee is om gevoelens van nostalgie en dadendrang op te roepen." In hoeverre D66 de IJstad-plannen erdoor zal krijgen, ondanks de economische en ecologische kosten, moet nog blijken. Het wachten is nu op de uitkomsten van het haalbaarheidsonderzoek. ■

DONNA VAN LEEUWEN

Donna (19) organiseerde op 11 oktober met haar zus Luna het eerste Kinder Klimaat Concert. Ze wil met muziek mensen laten nadenken over de toekomst.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Mijn zus en ik merkten al vroeg dat we met onze concerten mensen ontroerden. Ik speel cello, mijn zus speelt viool. We wilden de kracht van muziek inzetten voor iets wat ons al jaren bezighoudt: klimaatverandering. Als kind hoor je er van alles over, via school en het *Jeugdjournaal*. Je voelt dat het om jouw toekomst gaat. We weten dat je mensen niet overtuigt met cijfers alleen. Kinderen zijn kwetsbaar en hebben een authentieke stem. Als zij muziek maken en vragen: ‘Wil je alsjeblieft iets voor mijn toekomst doen?’, raken ze hopelijk een snaar. En gaan volwassenen over hun verantwoordelijkheid nadenken.”

Hete, droge zomer

“Het thema van deze eerste editie was: de seizoenen. Een herkenbaar onder-

werp, zeker na de afgelopen hete, droge zomer. Er werd vooral klassieke muziek gespeeld, maar we hebben geprobeerd het zo laagdrempelig mogelijk te maken. Met een tekenwedstrijd in de regio Utrecht bijvoorbeeld, waarbij basisschoolleerlingen tekeningen maakten over de seizoenen. In de foyer stonden middelbare scholieren om hun onderzoek naar een klimaatgerelateerd onderwerp te presenteren. Daarmee wilden we een gesprek op gang brengen tussen de generatie die nu aan de knoppen draait en de generatie die de consequenties daarvan zal beleven. Sounds for Freedom – een organisatie voor vluchtelingenkinderen – was er ook bij, met een zelfgeschreven klimaatsong. De dag werd afgesloten met een grote jongerenpercussiegroep.”

Actief optimistisch

“Er stond ook een klimaatwetenschapper op het toneel aan wie kinderen vragen konden stellen. Hij maakte duidelijk dat de problemen urgent zijn, maar deed dat wel met optimisme. Want jongeren hebben het nodig om een positieve toekomst voor zich te zien. Ik vind het soms wel moeilijk om hoopvol te zijn, maar ik denk toch dat het de enige manier is om iets voor elkaar te krijgen. Dus probeer ik actief optimistisch te blijven. Er is veel polarisatie rondom dit onderwerp, maar als er iets is wat ons zou moeten samenbrengen, is dat het klimaat. Ik merk ook bij gesprekken met andersdenkenden, bijvoorbeeld mijn mede-economiestudenten, dat we uiteindelijk veel gemeen hebben rond dit onderwerp. Iedereen wil immers een leefbare aarde.” ■

Blik op Brussel

Omdat de klimaatcrisis zich niets aantrekt van landsgrenzen, is klimaatbeleid effectiever als we gezamenlijk optrekken. Hoe staat het met de Europese ambitie om in 2050 klimaatneutraal te zijn? In deze serie bericht onderzoeksjournalist Hans Wetzels vanuit standplaats Brussel.

Hans Wetzels

Geopolitieke invloed, grondstoffen en groene doelen

De Europese Commissie heeft een nieuw argument gevonden om handelsverdragen aan het publiek te verkopen: partnerlanden dwingen tot meer duurzaamheid. De vraag is of zulke verdragen het beste instrument zijn om groene doelen te bereiken.

TEKST: HANS WETZELS BEELD: ANNET SCHOLTEN

De tijd is voorbij dat anonieme functionarissen van de Europese Commissie, verstopt achter de blauwglazen façade van hun Brusselse kantoor, zonder pottenkijkers konden onderhandelen over grote handelsdeals. De afgelopen jaren gingen in heel Europa honderdduizenden mensen de straat op om te protesteren tegen megahandelsdeals als TTIP, CETA en het megaverdrag met het Zuid-Amerikaanse handelsblok Mercosur.

Vooral dat laatste verdrag is een bron van zorgen voor de milieubeweging. Meer handel met Zuid-Amerika zou leiden tot toenemende ontbossing in de Amazone en het schenden van de landrechten van inheemse gemeenschappen. Europese boeren vrezen op hun beurt van hun eigen markt geconcentreerd te worden als er straks opeens grote hoeveelheden goedkoop vlees uit Brazilië of Argentinië de EU in mogen. Meermaals

blokkeerden ze met tractoren de straten van de Brusselse EU-wijk. Na het laatste boerenprotest, afgelopen lente, bleef het Luxemburgplein voor het parlement zwartgeblakerd achter.

Machtsagenda

De Commissie zelf, namens de 27 EU-lidstaten verantwoordelijk voor het gezamenlijke handelsbeleid, vindt al die zorgen volkomen onterecht. In het megaverdrag met Mercosur (voluit: Mercado Común del Sur, met Brazilië, Argentinië, Paraguay en Uruguay als leden) zijn immers strenge duurzaamheidseisen opgenomen. Ook het vlees dat geïmporteerd mag worden, moet aan de Europese standaarden voldoen.

Sterker nog: door in handelsverdragen eisen te stellen over duurzaamheid en klimaat, wil de Commissie daar in de internationale arena meer aandacht voor afdwingen. Catarina Vieira (PRO) houdt

zich namens de Europese Groenen bezig met handelsbeleid. Zij betwijfelt of het promoten van duurzaamheid werkelijk zo belangrijk is voor de EU als de Commissie wil doen geloven: “Duurzame ontwikkeling is inmiddels onderdeel van de handelsovereenkomsten die de EU afsluit – dat is positief. Maar die verdragen zijn vooral uitgegroeid tot politieke instrumenten om de betrekkingen met andere landen te verdiepen. Het gevaar bestaat dat groene doelen worden misbruikt om een onvervalst neoliberale machtsagenda aan het publiek te verkopen.”

Strategische belangen

Het controversiële Mercosur-verdrag is een belangrijk onderdeel van het web van verdragen dat de Commissie aan het weven is. Ditte Juul Jørgensen is Director-General van het handelsdepartement van de Europese Commissie (DG Trade), de hoogste ambtenaar die zich binnen de Commissie bezighoudt met het handels-

Handelsbeleid is cruciaal om bondgenootschappen te sluiten

beleid. Op een zonnige woensdagochtend in Brussel komt ze het parlement bijpraten over de stand van zaken. De halve cirkel met blauwe bureaustoelen is maar matig gevuld tijdens deze eerste vergadering na het zomerreces.

Nu de verhoudingen met de VS slechter zijn dan ooit, internationale instituties als de VN op hun gat liggen en de wereld langzaam verandert in een lappendeken van invloedssferen, is het handelsbeleid volgens Ditte cruciaal voor de EU om bondgenootschappen te sluiten met ‘gelijkgestemde landen’.

Naast het verdrag met Mercosur zijn er daarom onderhandelingen afgerond met Indonesië, Nieuw-Zeeland, India, Mexico, Chili en Australië. “Op dit moment zijn er 45 Europese handelsverdragen van kracht en dat aantal wordt binnenkort nog groter”, vertelt de Deense in het parlement. “We onderhandelen nog met de Filipijnen, Thailand, Maleisië en de Verenigde Arabische Emiraten. Op die manier willen we kansen creëren voor het Europese bedrijfsleven en onze economische weerbaarheid vergroten. In het onzekere geopolitieke landschap van tegenwoordig is het extra belangrijk dat we onze ogen gericht houden op de strategische belangen van de EU.”

In september dit jaar hielden Europese Commissievoorzitter Ursula von der Leyen en de Canadese premier Mark Carney in Straatsburg daarom een hartstochtelijk pleidooi voor vergaande samenwerking tussen de EU en Canada

die voortbouwt op handelsverdrag CETA. Von der Leyen bombardeerde Canada zelfs tot het eerste 'associatielid' van de EU: een juridisch betekenisloze term omdat er formeel niet zoiets bestaat als EU-associatielid.

Zo denkt voormalig onderhandelaar John Clarke er ook over, vertelt hij in een klein café: "Onze relatie met China staat onder druk en in het Witte Huis zit een president die we niet zonder meer kunnen vertrouwen. In die context zijn handelsverdragen heel nuttig om bondgenoten mee te vinden. Zo verbeter je niet alleen de politieke relatie, maar kun je ook exportmarkten voor onze bedrijven, de toegang tot gas, kritieke mineralen of landbouwgewassen zeker stellen."

Illegale antibiotica

John is een veteraan in de wereld van de internationale betrekkingen. Hij werkte meer dan 10 jaar bij DG Trade, was directeur Internationale Relaties binnen het Landbouwdepartement (DG Agri) en EU-gezant bij de Wereldhandelsorganisatie in Genève. Ook onderhandelde hij namens de EU voor het Mercosur-verdrag.

In het verleden gingen die onderhandelingen meestal over economische onderwerpen, zegt hij: douanetarieven, importquota of toelatingsprocedures. Dat handelsverdragen tegenwoordig ook kunnen worden ingezet om klimaatactie af te dwingen, is volgens de geboren Brit alleen maar positief. "Simpel gezegd zijn we de laatste jaren opgeschoven van het verkopen van champagne en auto's naar de export van Europese waarden", vertelt John. "Na het klimaatakkoord van Parijs in 2015 heeft de Commissie er bewust voor gekozen om handelsakkoorden in

"We zijn opgeschoven van de export van champagne en auto's naar die van Europese waarden"

te zetten om ervoor te zorgen dat andere landen zich houden aan de internationale klimaatdoelen. Dat lijkt te werken: de meeste regeringen accepteren de hogere eisen van de EU omdat ze toegang willen houden tot onze markt."

Volgens John moeten de onderhandelingssteams van de Commissie dankzij het toenemende klimaatbewustzijn in Europa nu ook rekening houden met duurzaamheid, klimaatdoelen of het internationale arbeidsrecht. De Commissie nam in 2022 een handelsactieplan aan met twintig actiepunten over milieu, duurzame ontwikkeling en sociale- en arbeidsrechten. Sindsdien zijn er met India afspraken gemaakt om staalproducenten te helpen aan de nieuwe Europese duurzaamheidsregels te voldoen, en werd aan het Mercosur-akkoord een extra hoofdstuk toegevoegd over milieubescherming en ontbossing.

Rundvlees uit Brazilië wordt sinds september dit jaar zelfs helemaal geweerd van de Europese markt omdat er gebruik wordt gemaakt van illegale antibiotica. "Dat laat zien dat de Europese aanpak werkt", zegt John triomfantelijk. "Producten die niet voldoen aan onze standaarden komen er niet in. Ook niet als er een handelsakkoord ligt."

Moordend tempo

Ondanks die positieve ontwikkelingen overheersen bij groene partijen en milieuorganisaties twijfels over de barrage aan handelsovereenkomsten waar de EU mee bezig is. Ondanks de keer op keer tegenvallende economische meerwaarde (in 2024 steeg de gemiddelde export naar landen waarmee de EU een handelsverdrag heeft met slechts 1,4 procent), blijft het doel altijd om meer auto's, vlees of chemische producten te verscheppen. Dat uitgangspunt laat zich principieel moeilijk rijmen met klimaatdoelen.

Daarbovenop ziet Europarlementariër Catarina in de praktijk vaak weinig terecht komen van de groene beloften van de Commissie, terwijl de druk om snel bondgenoten te vinden in een instabiele wereldorde wel degelijk heel hoog is. "De noodzaak om op het wereldtoneel nieuwe partners te zoeken mag geen vrijbrief worden om ontbossingsrisico's te negeren", vertelt ze voor ze met haar telefoon in de hand doorrent naar een volgende vergadering. "De meeste bepalingen in handelsverdragen die betrekking hebben op mensenrechten of het milieu zijn nog steeds niet bindend. Toch sluit de Commissie op dit moment in een moordend tempo nieuwe verdragen af met landen over de hele wereld. De geopolitieke verschuivingen in de wereld zijn reëel en het klopt dat handel een manier kan zijn om bondgenoten te zoeken. Maar ik denk dat je ook te midden van handelsoorlogen vraagtekens moet zetten bij een verdrag met bijvoorbeeld de Verenigde Arabische Emiraten: een land dat miljoenen buitenlandse werknemers uitbuit en de genocide in Soedan financiert." ■

De paradox van cacao

De chocoladeletters liggen weer in de winkel. Stellages gepimpte pepernoten schreeuwen om onze aandacht. De verzeezoutisering van de samenleving blijkt een feit. Probeer nog maar eens échte chocola te vinden. Van red velvet tot pistache crème, van baklava tot marshmallows, van pretzels tot cheesecake en van yuzu tot zeewier: werkelijk alles wordt in die reep gepropt.

Chocola wordt alsmaar duurder, de repen worden steeds kleiner (krimpflatie) en er zit ook nog minder cacao in. De cacaoboter was allang vervangen door vette, ongezonde en smakeloze palmolie die vernietigend is voor taille én tropisch regenwoud. Maar het belangrijkste ingrediënt van die haast onbetaalbare reep verdwijnt nu ook. Het resultaat is mierzoete en ongezonde repen, waar je een suikerdip en gaatjes in je tanden van krijgt, terwijl regenwouden in record-tempo worden omgekapt. Ondertussen heeft chocola nog lang zijn piekprijs niet behaald.

Boeren in Ghana en Ivoorkust produceren 60 tot 70 procent van alle cacao. Maar terwijl zij met enorme overschotten zitten, blijft de prijs van chocolade in de supermarkt maar stijgen. Zo hard zelfs, dat steeds meer consumenten afhaken. Economen van de Rabobank berekenden dat de chocoladeconsumptie in ons land al met 10 procent is afgenomen en de verwachting is dat deze verder zal dalen. De vraag naar chocolade neemt dus af en tóch blijven de prijzen stijgen. Daar valt toch geen chocola van te maken? Het fenomeen is zo opvallend dat economen er zelfs een term voor hebben bedacht: de cacao-paradox. De allergrootste verliezer? De West-Afrikaanse boeren die verdrinken in bergen rottende cacaobonen.

Die hoge prijsstijgingen zijn deels nog een doorberekening van de piekprijzen van 2024. Als gevolg van grillige weerextremen door de El Niño in 2023-2024 vonden er enorme misoogsten plaats. Hierdoor steeg de prijs van ruwe cacao tot het record-bedrag van 12.000 Amerikaanse dollar per ton. Ter vergelijking: een ton kost nu de helft, 6.175 Amerikaanse dollar. Grote fabrikanten als Nestlé, Mars of Lindt kopen cacao echter niet per dag, maar zes tot twaalf maanden van tevoren met langetermijncontracten in. Pas als al die peperdure voorraden weg zijn,

zouden de fabrikanten de prijzen van hun producten kunnen laten dalen. Maar dat gebeurt niet. Hoge brandstof-, verpakings-, transport-, loon- en suikerprijzen drijven de prijzen juist alsmaar verder op. Daarnaast is er een nieuwe cultuur rond chocola gecreëerd; die van een luxeproduct voor de allerrijksten. Laat die laatste groep wél weer een groeiende markt zijn.

Maar er is meer. Toen de prijs van cacao opliep, begonnen hedgefonds en grote kapitaalinvesteerders massaal op de cacao-markt te speculeren. Daarmee dreven zij de prijzen verder op, om de markt vervolgens net zo makkelijk weer de rug toe te keren.

De Afrikaanse boeren kregen hierdoor een dubbele klap. Eerst door de misoogsten en vaste prijsafspraken, waardoor zij helemaal niet van de hoge inkooprijzen profiteerden. En nu opnieuw, omdat fabrikanten van alles bedachten om minder cacao te gebruiken. Hierdoor wilden inkopers de bonen opeens niet meer hebben.

Om de boeren te beschermen, bepaalt in landen als Ivoorkust de overheid de inkoop-prijs. Door de plotselinge overschotten en kelderende wereldmarktprijzen heeft de Ivo-

riaanse overheid de prijs halverwege 2026 met de helft moeten verlagen. De gevolgen zijn catastrofaal. Terwijl we hier peperdure neprepen eten, lijden de boeren in West-Afrika honger. Daarbij dreigt nu het risico dat steeds meer boeren op andere gewassen overgaan, waardoor de cacaoproduktie terugloopt. Per euro die we aan chocola uitgeven, gaat in veel gevallen minder dan 8 cent naar de uitgeperste boer. Zij zijn de tot slaaf gemaakten in een systeem van smaakloos chocoladegeld. Mijn advies? Koop alleen de beste pure, ecologische en eerlijke-prijs-chocola en eet die heel spaarzaam op. Eén blokje daarvan bevat meer positieve eigenschappen van theobroma – het geschenk van de goden zoals het cacaofruit eigenlijk heet – dan je in al die troep zult vinden. ■

De vraag neemt af, maar de prijzen stijgen tóch

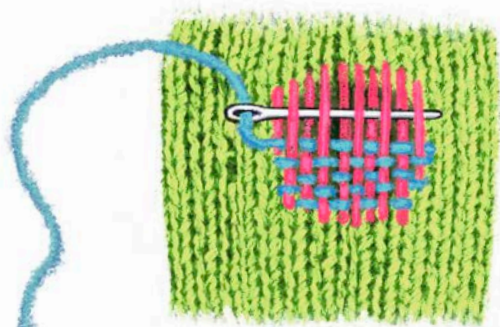
Stap in deze stormachtige tijden mee aan boord van Mounir Samuels moderne ARC: Actie Respons Comité. Volg zijn wekelijkse nieuwsbrief op mounirsamuel.substack.com.

Doe het lekker zelf/visible mending

Een beter milieu, waar begin je? Bij de grote vervuilers, natuurlijk. Maar je kunt ook zelf aan de bak. Zo repareert doe-het-groener Hilde Wijnen haar lievelingstrui door middel van visible mending.

TEKST: HILDE WIJNEN ILLUSTRATIES: PÉPÉ SMIT

Steken, stikken en stoppen

Ik dacht dat ik nogal laat aansloot bij de trend, maar er zijn toch nog behoorlijk wat mensen aan wie ik moet uitleggen wat ik vandaag ga doen bij de workshop *visible mending*, ofwel het op zichtbare wijze repareren van kleding. De laatste jaren beleeft het ambacht een enorme opleving. Op mijn paplepel was geen enkele handwerkvaardigheid te bekennen. Breien, borduren, naaien: ik heb het allemaal nooit geleerd. Om mezelf te blijven respecteren als een degelijke doe-het-groener, wil ik op z'n minst mijn kleding kunnen fixen als er iets stuk is. Onzichtbaar repareren is zeer waarschijnlijk te hoog gegrepen voor een handwerkdummy zoals ik. Visible mending lijkt me daarom een geschenk uit de hemel. Gelukkig blijf ik niet de enige die geen flauw benul heeft van naalden en garens. Op één borduurgenie na zit de workshopruimte vol verwachtingsvolle beginners. Volgens de docent maakt dat niet uit. Iedereen kan leren repareren. We hebben allemaal minstens één kledingstuk meegenomen. Ik koos voor een trui en nam als reserve een paar sloffen en een theedoek mee. Een voor

een wordt klassikaal bekeken wat er stuk is en hoe dat het beste gerepareerd kan worden. Er zijn verschillende technieken om uit te kiezen, handmatig of met de machine. Omdat ik niet al mijn tijd kwijt wil zijn met leren hoe een naaimachine werkt, kies ik voor de meest basale methode om de gaatjes in mijn wollen lievelingstrui te dichten: de weefstop-techniek.

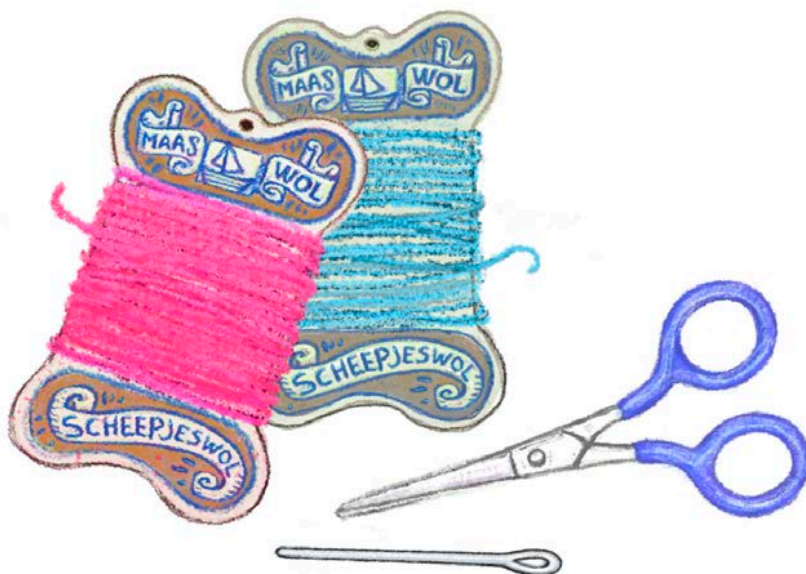
Okselgat stoppen

Voor de weefstoptechniek heb je niet veel nodig, namelijk een naald met een stompe punt (stopnaald) en stopgaren. In mijn trui zitten twee gaten, een grote in de oksel en een kleintje aan de voorkant. Ik kies twee kleuren en begin bij het okselgat: als het niet meteen een fabuleus resultaat geeft, zie je dat tenminste niet. Eerst krijg ik de tip om een draadje rond het gat te rijgen voor extra stevigheid. Daarna begint het echte werk.

Met mijn naald steek ik de draad van de ene naar de andere kant van het gaatje. De bedoeling is om de steken zo dicht mogelijk bij elkaar te houden. Het beste is om steeds op dezelfde hoogte in te steken, zodat er een rechte vorm ontstaat. Maar dat ontdek ik pas bij stap twee. Dan ga ik namelijk weven. Met de andere kleur die ik heb uitgezocht, rijg ik steeds onder en boven langs de draden die ik net, als een soort miniweefgetouw, heb opgezet. Omdat die draden niet allemaal even lang zijn (ik heb de vorm van het gat gevolgd in plaats van een rechthoek of vierkant te maken), is het een uitdaging om het enigszins netjes voor elkaar te krijgen. Uiteindelijk sla ik me er ietwat freewheelend doorheen en als het gat zowaar gedicht is, ben ik verrast door het resultaat. Het ziet er stevig en ook nog eens charmant uit. Ik ben trots!

De oogjessteek

Helaas duurt de workshop nog maar drie kwartier. Repareren kost veel tijd! Ik wil heel graag nog een andere techniek proberen, dus mijn trui gaat mee naar huis voor gat nummer twee. De andere items die ik heb meegenomen, mijn huissloffen en een theedoek, hebben allebei meer liefde nodig dan er in de

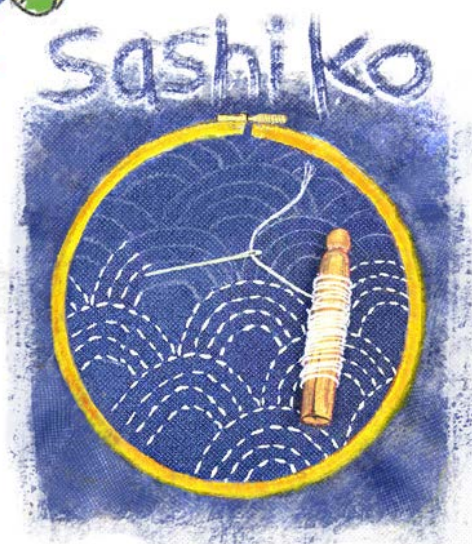

overgebleven minuten past, dus ga ik met een proeflapje aan de slag. Ik oefen met het borduren van de oogjessteek, waarmee je gaatjes in je kleding juist kunt benadrukken door er een randje omheen te borduren. Eerder deze week heb ik, om er alvast in te komen, een korte borduurles gevolgd in het Nederlands Openluchtmuseum. Daar had ik al ontdekt dat ik er een nogal grillige borduurstijl op nahoud. Ook nu vind ik het lastig om een keurig randje te borduren, maar ik zie dat anderen daar minder moeite mee hebben. Dat geeft hoop. In ieder geval voor hen.

Voortborduren

Na drie uur keihard visible menden keer ik huiswaarts met één gedicht gat, een borduurbeginnetje, een leeg hoofd (hoera voor deze bijkomstigheid!) en een stel handige tips. Eentje ervan is een website met kleine, fijne filmpjes over hoe je zelf aan de slag kunt gaan: foekjefleur.com. Daar vind ik alvast mijn volgende stopproject: naaldvilten of droogvilten. Gemakkelijker dan dat

wordt het niet, lijkt mij wanneer ik de tutorial bekijk. Ook wil ik andere methoden uit de workshop uitproberen, zoals sashiko en boro (Japanse borduur- en patchtechnieken).

De wereld van het stoppen en verstellen is oneindig groot, merk ik. Hoe verder ik erin rondwaal, hoe meer ik word bedolven onder betoverende borduursels, puike patchprojecten en superieure stoppage. Mijn hoofd raakt in een mum van tijd weer vol. Vlekken, die kun je natuurlijk ook bedekken met borduursels! O, dan kan ik eindelijk dat ene truitje weer aan. *Free motion* quilten? Dat ziet er tof uit! Misschien toch eens kijken of mijn oude naaimachine werkt. En hoe leuk zou het zijn om een naaikrans te starten! Een activistische variant, waarbij snode plannen worden gesmeed. Of, beter nog, een snaaikrans, zoals ik ooit van iemand hoorde. Kleding herstellen met hapjes onder handbereik, dát lijkt me wel wat. ■

Doe het lekker zelf (en nu jij)!

1

Zoek een kledingstuk met een gat erin. Een wollen sok is een goed begin. Als je je eerste poging niet zo mooi vindt, kun je het resultaat in ieder geval verstoppen in je schoen.

2

Kijk in je buurt of er een workshop is. Of zoek een duidelijke tutorial.

3

Als je ze niet in huis hebt: koop je benodigdheden. In het geval van de weefstoptechniek: een stompe (stop)naald en stopgaren.

4

Ga ervoor zitten en neem de tijd, dan kan het niet misgaan (zie stap 5).

5

Zie je wel, het is gelukt: bewonder het resultaat van je herstelwerkzaamheden. Voel je de liefde? Die heb jij erin gestopt!

KOSTEN:

Voor een pakje van vier stopnaalden betaal je gemiddeld 2,50 euro. Een bol stopgaren of stopwol kost rond de 1,75 euro. Wie wil borduren bij het Nederlands Openluchtmuseum betaalt 3 euro (entree niet inbegrepen). En voor een workshop visible mending ben je ongeveer 40 euro kwijt.

“Belast de ultrarijken en investeer dat geld in de klimaattransitie”

Extreem rijke mensen hebben een extreem hoge uitstoot én veel te veel macht. Overheden moeten in actie komen, vindt Astrid Nilsson Lewis.

TEKST: ANNE POLKAMP BEELD: SHUTTERSTOCK

De allerrijksten maken de klimaatcrisis onontkoombaar, stelt Oxfam International in het vorig jaar verschenen rapport *Climate Plunder*. Astrid Nilsson Lewis, beleidsadviseur klimaatongelijkheid bij Oxfam Zweden, is co-auteur van het rapport. Ze roept overheden op om de macht van de superrijken in te perken, bijvoorbeeld door hun controle op de media aan banden te leggen en lobbyactiviteiten te verbieden. Ook pleit ze voor belastingen op extreem hoge vermogens en inkomens, en om te beginnen: op de luxe-uitstoot van privéjets en superjachten.

Waarom is extreme rijkdom zo desastreus voor het klimaat?

“Ten eerste stoot een persoon uit de rijkste 0,1 procent bijna vierhonderd keer zoveel broeikasgassen uit als iemand die bij de armste helft van de wereldbevolking hoort. En die uitstoot neemt alleen maar toe. Dat kunnen we ons simpelweg niet meer veroorloven, want het koolstofbudget dat we nog over hebben om binnen de klimaatdoelen te blijven, wordt heel snel kleiner.

Een tweede oorzaak is de economische invloed van de superrijken. Vergeleken met de gemiddelde investeerder steken miljardairs veel meer geld in sterk vervuilende sectoren, zoals de mijnbouw en de olie-industrie. De broeikasgasuitstoot die gekoppeld is aan die investeringen is enorm.

Maar het belangrijkste is de macht die gepaard gaat met zoveel rijkdom. De ultrarijken hebben het vermogen om hun agenda door te drukken. Velen van hen zijn rijk geworden in vervuilende sectoren, ambitieus klimaatbeleid is dus vaak niet in hun belang. Daarom gaan miljardairs uit de olie- en gasindustrie naar klimaatconferenties om te lobbyen. Ook gebeurt het steeds vaker dat miljardairs media en sociale media opkopen, zoals Elon Musk deed met Twitter en Vincent Bollore met het Franse CNews. Vervolgens hebben ze de macht om desinformatie over het klimaat te verspreiden. Daarmee kunnen ze ook het publieke narratief bepalen.

Wie onevenredig veel rijkdom bezit, kan onevenredig veel invloed uitoefenen op politieke besluitvorming. In bredere zin gaat dit probleem dus over de samenleving en de democratie. Extreme rijkdom heeft directe invloed op ons vermogen om de klimaatcrisis op een eerlijke en democratische manier op te lossen.”

In landen zoals Nederland zijn veel mensen relatief rijk en dragen we bijna allemaal veel bij aan de klimaatcrisis. Waarom die focus op de allerrijksten?

“In Zweden is dat vergelijkbaar: twee derde van de Zweedse

bevolking hoort bij de rijkste 10 procent ter wereld, en de rijkste 10 procent is verantwoordelijk voor de helft van de wereldwijde uitstoot. Ook dat getal moet naar beneden. Toch is het logisch om te focussen op extreme rijkdom. Het is een kwestie van rechtvaardigheid: er is een enorme ongelijkheid tussen degenen die de crisis veroorzaken en degenen die de gevolgen ervan ondervinden. Dat is ondraaglijk. Het is niet meer dan redelijk dat rijke vervuilers bijdragen aan de klimaattransitie. Bovendien gaat het hier om laaghangend fruit, want je hebt geen superjachten en privéjets nodig om een goed leven te leiden. Tegelijkertijd creëren zulke levensstijlen sociale normen waar we vanaf moeten. De luxe levensstijl van de ultrarijken geeft iedereen een argument om zich niks van hun eigen uitstoot aan te trekken.”

Wat moet er volgens Oxfam gebeuren om de emissies van de superrijken te beperken?

“We roepen overheden op om luxe-uitstoot te belasten, net als het inkomen en vermogen van de allerrijksten. Daarin zijn we niet de enige. De Franse econoom Gabriel Zucman pleit bijvoorbeeld voor een jaarlijkse belasting van 2 procent op het vermogen van de miljardairs. Hun vermogen groeit gemiddeld toch met 6 tot 8 procent per jaar, dus die belasting maakt hen niet minder rijk. Maar zulke bedragen kunnen wél een enorm verschil maken voor de klimaattransitie. Ons belangrijkste voorstel gaat wat verder dan dat van Zucman: wij willen een belasting van 2 procent voor miljonairs, 3 procent voor vermogens boven de 50 miljoen dollar en 5 procent voor miljardairs wereldwijd. Dat zou jaarlijks 1,7 biljoen dollar opleveren.”

Met een vermogensbelasting van 5 procent ben je als miljardair nog altijd extreem rijk. Zouden de belastingen niet nog hoger moeten zijn om de uitstoot van de ultrarijken naar beneden te brengen?

“Heel hoge belastingen zouden zeker invloed hebben op de levensstijl van de superrijken, maar zijn op dit moment niet realistisch. Wel is er momentum om luxe-uitstoot te belasten. Alleen superjachten en privéjets stoten al belachelijk veel CO₂ uit. Zo hebben we de jaarlijkse uitstoot van de privéjets van 23 superrijken onderzocht. Gemiddeld was die twee duizend keer zo hoog als de jaarlijkse uitstoot van iemand die bij de armste helft van de wereldbevolking hoort.”

Sommigen vinden dat we de grens voor rijkdom een stuk lager moeten leggen. Zo stelt filosoof Ingrid Robeyns een

maximumvermogen van 10 miljoen euro voor.

“Er zijn natuurlijk radicalere voorstellen om rijkdom te beperken dan dat van ons, en ook mildere voorstellen, zoals dat van Zucman. Maar het kernprincipe is steeds hetzelfde: extreme rijkdom is net zo problematisch voor de samenleving als extreme armoede, en daarom moeten we die ook zo behandelen.”

Wat kunnen overheden doen om de macht van de superrijken in te perken?

“Er zijn allerlei maatregelen mogelijk: donaties aan de fossiele industrie beperken of verbieden, een stokje steken voor lobbyactiviteiten, de controle over de media beperken, greenwashing-advertenties verbieden. Daarnaast zouden de superrijken niet aan klimaatonderhandelingen moeten kunnen deelnemen. Bij de COP28, de klimaatconferentie van de Verenigde Naties in 2023, kwamen één op de vier aanwezige miljardairs uit de olie- en gasindustrie, de mijnbouw of de chemische industrie (er waren volgens *The Guardian* 34 miljardairs aanwezig – red.). Het slaat nergens op dat zij daar zijn. Maar de eerste stap is dat er transparantie moet zijn over de invloed van de superrijken, pas dan kun je er iets tegen doen. Wat betreft donaties aan politieke partijen is die transparantie bijvoorbeeld nog ver te zoeken.”

In werkelijkheid worden de rijken juist steeds rijker. Elon Musk was dit jaar een tijd lang de eerste biljonair ter wereld. Hoe ontmoedigend is dat?

“Dat is zorgwekkend, maar tegelijkertijd zien we ook kansen om in actie te komen. In Noorwegen en Denemarken waren vermogensbelastingen een belangrijk thema tijdens de verkiezingen dit jaar. In Californië ligt er een voorstel op tafel om miljardairs eenmalig 5 procent vermogensbelasting te laten betalen. En er is internationaal veel aandacht voor de Zucman-belasting van 2 procent. Er zijn steeds meer mensen die doorhebben wat de gevolgen zijn van extreme rijkdom. Het is geen makkelijke strijd, want we nemen het op tegen mensen die over heel veel geld beschikken. Maar wij hebben de *people power*.”

Commentaar

Patrick Hoop, Corien Botman en Michiel Rexwinkel reageren. Zie volgende pagina.

Patrick Hoop

Voorzitter van de Collectieve Beweging en initiatiefnemer Stop Corruptie NL

“Rijke mensen stoten inderdaad meer CO₂ uit, maar daar blijft het niet bij. Extreme welvaart vertaalt zich in macht, en dat is levensbedreigend voor onze samenleving. Daarom ben ik initiatiefnemer van Stop Corruptie NL. Wij willen een vermogensplafond van 20 miljoen per persoon om de democratie te beschermen tegen ongekozen macht. Als je veel geld hebt, is het makkelijk om media te kopen, politieke partijen te financieren en lobbyisten in te huren om politici onder druk te zetten. Zolang dat geld er is, buigen onze vrienden in Den Haag wel mee.

“Het is echt doodsimpel: dit soort welvaart is slecht voor de maatschappij”

Er wordt nu te weinig belasting geheven op vermogen, dus de belastingvoorstellen van Oxfam juich ik toe. Tegelijkertijd denk ik dat we verder moeten gaan. Gemiddeld groeit een vermogen met 6 tot 8 procent per jaar, dus met een belasting van 2 of 3 procent hebben de extreemrijken nog steeds gigantisch veel geld.

De vermogensgrens van Ingrid Robeyns gaat een stap verder dan het voorstel van Astrid Nilsson Lewis. Maar is het daarmee radicaal? Het is juist het redelijkste voorstel van allemaal. Het is echt doodsimpel: dit soort welvaart is slecht voor de maatschappij, daar moeten we vanaf.”

Corien Botman

Schrijver en erfgenaam

“Volgens mij denkt iedereen die dit leest: duh, natuurlijk moeten we het zo doen. Ik ben het er helemaal mee eens. Vooral het voorstel om luxe-uitstoot te belasten vind ik goed en bijna niet voor discussie vatbaar.

“Ik besloot al snel om met mijn geld niet méér geld te maken, maar leven te creëren”

Zelf heb ik geld geërfd uit familievermogen. Ik was me er niet van bewust dat het eraan kwam en het beangstigde me om zoveel geld te moeten beheren. Ik besloot al snel om met mijn geld niet meer geld te maken, maar leven te creëren. Dat kan bij uitstek in de landbouw. Daar steek ik mijn geld in: regeneratieve landbouw, zonder kunstmest en pesticiden. Want met industriële landbouw vernietigen we ons eigen leefgebied.

Onze familie heeft generaties lang voordeel gehad van het financieel rendement dat onze voorouders hebben gecreëerd, maar dat is altijd ten koste gegaan van de natuur. Daarom voel ik me een snel radicaliserende vermogensdrager. Mijn vermogen groeit absoluut niet, ik teer echt in. Met mijn kinderen heb ik de mogelijkheid besproken dat er misschien niets overblijft om te erven. Dat hoort ook bij radicaliseren.”

Michiel Rexwinkel

Quote 500-lid, oprichter van Greenchoice

“Wat Astrid Nilsson Lewis zegt is volledig juist, extreemrijke mensen stoten over het algemeen extreem veel CO₂ uit. Zelf lukt het mij gelukkig om niet boven het Nederlandse gemiddelde uit te komen, maar dat is nog steeds veel meer dan het wereldwijde gemiddelde. Dat is trouwens geen borstklapperij; ik probeer het gewoon, en het lukt. Dat komt omdat ik niet om consumenten geef en omdat ik het leuk vind om energie te besparen.

Vermogen hoeft dus niet per se tot vervuiling te leiden. Je kunt bij wijze van spreken 100 miljoen hebben, maar als je dat in aandelen steekt bij de Triodosbank, leidt dat niet tot meer uitstoot. Rijkdom en actievoeren voor het klimaat zijn daarom niet in tegenspraak met elkaar. Zelf heb ik met Extinction Rebellion geprotesteerd op de A12, omdat er veel te veel fossiele subsidies zijn.

“Rijkdom en actievoeren voor het klimaat zijn niet met elkaar in tegenspraak”

Toch leidt vermogen in de praktijk wel vaak tot meer uitstoot, dat zie ik ook om mij heen. De vermogensbelastingen die Oxfam voorstelt, lijken me eerlijker dan de situatie nu. Die zou je ook kunnen invoeren voor erfenissen. Dat moet wel geleidelijk gaan, bijvoorbeeld met een paar procent per jaar. Als je direct heel veel belasting heft, zullen familiebedrijven misschien omvallen. Dat is doodzonde.” ■

MATS

Met zijn fietswerkplaats helpt Mats (8) kinderen om hun eigen fiets te repareren. Zo voorkomt hij autoritjes én afval.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Bij mijn school was het altijd heel druk met auto's. Dat was best gevaarlijk voor kinderen die op de fiets komen. Dus als iedereen met de fiets komt, wordt het veiliger. En het is ook beter voor het klimaat. Net als fietsen repareren, want dan gaan ze langer mee.”

Reparatiesetje

“Ik had voor mijn verjaardag een reparatiesetje gekregen en toen dacht ik: ik kan ook aan andere kinderen leren hoe ze dat moeten doen. Zo is het begonnen. Nu zit ik elke woensdagmiddag in de fietsenkelder van school. Dat is gezellig, want ik zit er met mijn vriendjes, en soms met mijn ouders. We noemen het KidsFixForce. We hebben ook oefenfietsen, voor kinderen die zelf geen fiets hebben, maar wel willen leren hoe ze

een lekke band moeten plakken. Ik heb ook weleens de fietsbel van de directeur gerepareerd. Of eigenlijk: een nieuwe bel erop gezet, want hij had geeneens een bel! Banden plakken is trouwens niet moeilijk. Het moeilijkste is dat je zo lang moet wachten tot de lijm is gedroogd. Als kinderen die dit lezen ook fietsen willen repareren, kunnen ze eerst YouTube-filmpjes kijken, dat doe ik ook weleens. Maar het belangrijkste is gewoon proberen. Dan leer je het meeste.”

Niet weggooien

“Het is goed om spullen te repareren. Dat scheelt veel afval en het is beter voor het milieu. Want dan hoeft je niet telkens nieuwe materialen uit de natuur te halen. Met mijn idee won ik vorig jaar een ASN Gouden Eekhoorn

Award (een duurzaamheidsprijs van ASN Bank – red.) en toen kreeg ik 2500 euro. Dat moest ik wel gebruiken voor KidsFixForce, ik mocht er geen ijsjes van kopen, haha. Daarmee heb ik een fietsenbieb opgezet. Kinderen kunnen er een fiets lenen, of hun eigen fiets aan ons geven. Want elke 1 à 2 jaar heb je wel een nieuwe nodig. We hebben dus alle maten, ook 14, die is voor kleuters.”

Fietspaal

“Niet alle kinderen bij ons op school hebben een fiets en dat is jammer, want stel dat ze ijscoman willen worden, dan moeten ze wel kunnen fietsen! Ik hoop ook nog dat er geld over is voor een fietspaal op het schoolplein. Dat is een paal met gereedschap. Dan kunnen kinderen altijd zelf hun fiets repareren. Ook als de KidsFixForce dicht is.” ■

Op verzoek van zijn ouders wordt Mats' achternaam niet genoemd.

Mangrovebossen

Bomen planten

Initiatiefnemer Mbaarak
Abdalla in het mangrovebos
van Tudor Creek

in zee

In Kenia worden mangrovebossen beschermd door ze waardevol te maken voor de bewoners. Mensen die vroeger bomen kaptten, planten nu zaailingen aan. Daardoor herstelt er meer dan het bos alleen, ziet Simon Vera. “Eerst was er bijna geen vis hier, maar nu vangen we steeds meer.”

TEKST EN BEELD: SIMON VERA

Mangrovebossen

Bahati Karisa staat voorovergebogen op het drooggevalen wad, tussen schouderhoge mangrovebosjes, een bundel mangrovepeulen in haar hand. Ze beweegt systematisch over de vochtige klei, buigt elke halve meter voorover om een van de langwerpige zaadpeulen in de grond te drukken. “Ik houd mijn duim en wijsvinger uit elkaar, om te meten hoe diep ik ze moet steken”, legt de 45-jarige uit. Bahati woont in Junda, een wijk in de Keniaanse kuststad Mombasa. Links van haar is een diepgroene waas van mangrovebomen te zien, rechts glinsteren golfplaten daken op de heuvels rond de baai van Tudor Creek.

Vijftien jaar geleden zag deze baai er heel anders uit. “Het wad had nog maar een paar losse plukjes groen”, vertelt Bahati. Decennialang haalde de gemeenschap haar bouwmaterialen en brandhout uit het bos. Rond de baai brandden elke nacht vuren waar mangrovehout werd verbrand tot houtskool. Bahati was een van de velen die houtskool gebruikte om te koken. Tot ze in 2020 lid werd van Brain Youth Group (BYG). “Het begon allemaal door Mbaarak.” Mbaarak Abdalla luistert mee, petje diep over zijn ogen, zittend in de schaduw van een knoestige baobabboom.

“Toen ik hoorde dat we bomen kunnen planten in de zee, was ik verkocht”,

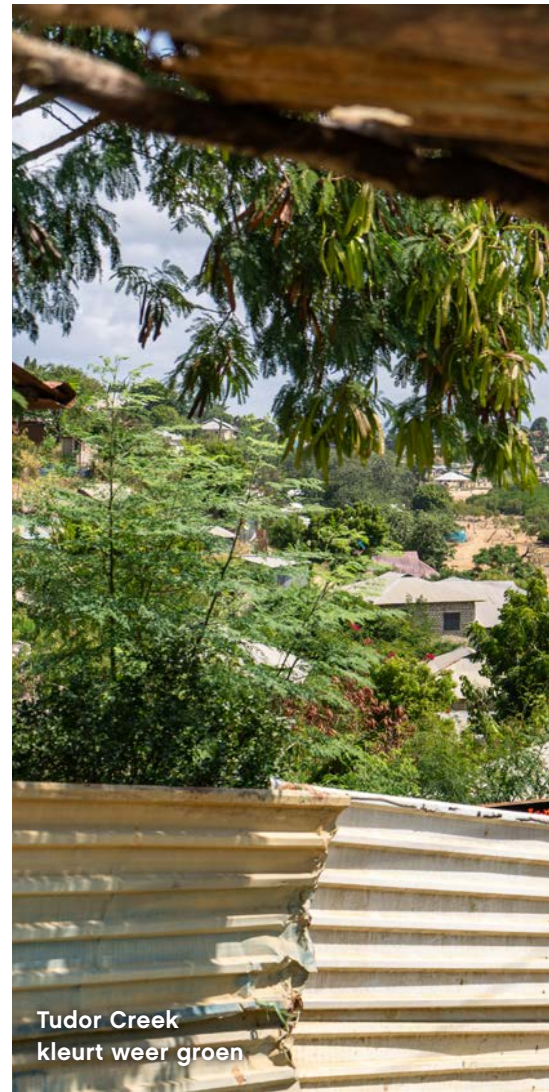
Bahati Karisa zoekt naar zaadpeulen

vertelt Bahati enthousiast. “Nu praat ik mijn familie en vrienden de oren van het hoofd over waarom we onze mangrovebossen moeten beschermen. En het werkt! Laatst kwam mijn zoontje hier met zijn school en hij vertelde me dat hij zaden planten zulk leuk werk vindt. Hoe tof is dat!”

Eureka-moment

“Vijftien jaar geleden begonnen we met de jeugdgroep” vertelt Mbaarak Abdalla, zittend op het tapijt van zijn woonkamer, waar ik hem later opzoek. Hij wilde projecten vinden waarmee de jongeren in hun levensonderhoud zouden kunnen voorzien. Zijn connectie met mangrovebossen ontstond per toeval. De moeder van een van de BYG-leden werkte mee aan de organisatie van een humanitaire conferentie. Mbaarak mocht langskomen en leerde daar hoe belangrijk mangrovebossen zijn voor het lokale ecosysteem, en hoe de gemeenschap kan meeprofiten van het bos; bijvoorbeeld door tussen de bomen bijen te houden of vis te kweken. Als de bossen gezond zijn, tenminste. Het was een klein eureka-moment voor de nu 38-jarige Keniaan, die tot dan toe zijn geld verdiende met losse baantjes als taxichauffeur, zwembadschoonmaker en visverkoper. De Brain Youth Group bestond volledig uit mensen zoals hij: jong, zonder vast inkomen, met weinig uitzicht op verbetering.

Met zijn nieuwe idee over mangrovebossen op zak besloot hij langs te gaan bij de Kenya Forest Service (KFS), de Keniaanse evenknie van Staatsbosbeheer. “Ze adviseerden me om ons met de jeugdgroep te richten op het planten van mangrovebossen. Alleen was er nog geen geld voor, dus begonnen we vrijwillig, door zaadpeulen te verzamelen en die te planten.” Sommigen in de groep misten het geduld om te wachten op geld en stopten. Anderen verklaarden hem voor gek. “Ze vroegen me: ‘Mbaarak, rook je

Tudor Creek kleurt weer groen

wiet? Bomen groeien vanzelf, waarom probeer je de taak van God over te nemen?” Maar hij bleef planten. Na enkele jaren kwam de KFS langs in Junda met een voorstel: als de gemeenschap BYG steunt in hun werk, betaalt KFS hen daarvoor. “We kregen een klein beetje geld om meer bomen te planten. Toen begon het balletje te rollen.” Inmiddels bestaat de groep uit tientallen bewoners van de omliggende wijk, die betaald worden voor het planten zelf, en extra inkomsten halen uit bijenkorven en viskwekerijen.

Kwetsbare bossen

Overal langs de Keniaanse kust worden de mangrovebossen hersteld door grassrootsorganisaties zoals BYG. En dat is hard nodig. Volgens een overheidsrapport uit 2017 verloor het land tussen 1985 en 2009 20 procent van zijn mangrovebossen, van het bos dat

nog over is, is 40 procent kwetsbaar. De grootste gevaren zijn het omhakken voor houtskool en bouwmaterialen, zoutproductie, vervuiling en klimaatverandering. Als de bossen gered kunnen worden, moet dat nu gebeuren. Ook de Keniaanse staat weet dat: in juni kondigde het land aan om vóór 2035 driekwart van de kwetsbare bossen te hebben hersteld. Dat is nodig om de kust te beschermen tegen erosie. Bovendien fungeren de bossen als broedgrond voor vissen en schildpadden.

Plekken als Tudor Creek tonen dat het kan: ook zonder overheidsinterventie, maar door mensen die vaak zonder training werken, voortgedreven door passie. “Ik heb nooit gestudeerd”, vertelt Mbaarak. “Toen we begonnen, plantten we lukraak, zonder iets te weten over de verschillende boomsoorten of de rol van

de getijden.” Veel van hun werk was toen nog verspilde moeite: in de beginjaren overleefden slechts 500 van de 10.000 geplante zaailingen. Maar Mbaarak leerde zichzelf hoe het beter kon. Nu is die informatie makkelijk te vinden op bijvoorbeeld de site van de KFS, maar in 2009 was dat niet het geval. Hij ging zelf op zoek. “Alles wat ik weet, heb ik geleerd door te zoeken op internet, YouTube-filmpjes te kijken, en van de mensen om me heen.” En dat leverde steeds meer resultaat op. Inmiddels gedijt het leeuwendeel van de geplante bomen.

De waarde van het bos

Vanaf 2021 kwam het herstel van Tudor Creek echt op gang, toen internationale donoren de weg naar BYG begonnen te vinden. Het in Nederland gevestigde fonds Ecosystem Restoration Communities was een vroege donor. En het

tevens Nederlandse Rituals had een actie waarbij het bedrijf voor elke verkochte navulling van een product een boom liet planten. Rituals betaalde Mbaaraks jeugdgroep voor het planten van 750.000 bomen. Nu, 15 jaar later, heeft BYG in totaal ruim vijf miljoen mangrovebomen geplant. Het resultaat is zichtbaar in dit getijdengebied, waar een mangrovebos zich uitstrekt tot aan de horizon. Als ik met Mbaarak door het bos loop, tijdens de plantsessie in Tudor Creek, vliegen zilverreigers over. “Die zaten hier vroeger niet. Nu zien we ze overal.”

“Bomen groeien vanzelf, waarom probeer je de taak van God over te nemen?”

Bomen planten is één ding, maar hoe zorg je ervoor dat mensen ze ook laten staan? BYG plaatste bijenkorven in het bos om honing te produceren en leerde vissers dat hun vangsten zouden groeien als het bos – wat ook dienstdoet als broedgrond – ook groeide. Zo overtuigden ze steeds meer mensen van de waarde van het bos. Een van die vissers is Elphan Mwangome, die de laatste 8 jaar zijn netten uitgooit in deze delta. “Eerst was er bijna geen vis hier, maar nu vangen we steeds meer”, vertelt hij, zittend op zijn vissersboot. Hij helpt zelf ook mee met bomen planten. “We gaan er af en toe op uit met een groep van 25 vissers.” Dat ze er een klein salaris mee verdienen, is mooi meegenomen. Nu ze weten dat hun inkomen afhankelijk is van een gezond bos, houden ze hun gemeenschap in de gaten. “Als we horen dat iemand kapt, spreken we diegene erop aan. We kunnen niet toelaten dat dit bos weer vernietigd wordt.”

Nieuwe tech

Het is onduidelijk hoeveel mangrovebos er precies verloren is gegaan, en

Mangrovebossen

Julius Sila meet de dikte van een mangroveboom

hoeveel er weer is bijgekomen; een groot probleem bij het herstel. Lokaal is het resultaat duidelijk: Tudor Creek is weer groen. Maar hoeveel er op nationaal niveau veranderd is, valt lastig te zeggen, vertelt Julius Sila, projectcoördinator van natuurorganisatie Community Based Environmental Conservation (COBEC). Nu struinen COBEC-werknemers zelf de kust af op zoek naar kanshebbers: stukken bos waarvan de kwaliteit verslechtert, maar die nog goed genoeg zijn om te

“Sponsors geven ons vaak maar één eis mee: plant een x-aantal bomen”

herstellen. Na het aanplanten volgt het monitoren. Het hele jaar door moeten Julius en zijn team maandelijks langs blokken van honderd vierkante meter om elke boom op dikte en lengte te meten. Dat duurt lang, kost veel menskracht en is onnauwkeurig. “We doen het letterlijk zoals het honderd jaar geleden ook al werd gedaan”, concludeert Julius wrang. Hij werkt hard om daar verandering in te brengen. Op de achtergrond voltrekt zich ondertussen, met de razendsnelle opkomst van nieuwe technologieën, een revolutie in natuurherstel. Het maakt het leven van Julius en zijn collega's een stuk makkelijker. “Elke kleur is een andere mangrovesoort”,

Mbaarak Abdalla

wijst de 28-jarige aan op een gedetailleerde 3D-kaart op zijn laptopscherm. “Allemaal met een drone in beeld gebracht, in een uurtje.” In de toekomst moet zo van heel Kenia duidelijk worden waar de mangrovebossen staan. “Ik ben in gesprek met KFS, en ze zijn enthousiast over deze nieuwe techniek. Hopelijk wordt het werken met drones binnen een paar jaar geïmplementeerd als officieel overheidsbeleid. Dan pas kunnen we echt accuraat onze voortgang meten.”

Julius staat in de voorhoede van deze technologische ontwikkelingen. Zo werkt hij samen met start-ups om nieuwe technieken toe te passen die zo uit een

sciencefictionboek kunnen komen. “We werken nu met bio-akoestiek”, legt de tech-enthousiast uit. “We plaatsen microfoons in de bossen die vogelgeluiden opnemen. Een AI-tool houdt dan bij hoe de vogelpopulatie verandert terwijl de bossen groeien.” Ook hier is de gemeenschap essentieel. “Zij moeten ons eerst vertellen welk geluid bij welke vogel hoort, voordat de computer ze kan herkennen.”

Julius heeft een eDNA-cursus gevolgd en hoopt daar binnenkort ook mee te kunnen werken. Die technologie kan achtergelaten DNA, bijvoorbeeld in uitwerpselen, herkennen in het water,

“We plaatsen microfoons in de bossen die vogelgeluiden opnemen”

waardoor ook de vispopulatie kan worden bijgehouden. “Tijdens mijn studie natural resource management werkten we met ouderwetse kaarten. Satellieten en drones waren nergens te bekennen, laat staan dingen als bio-akoestiek en eDNA.” Julius functioneert voor sommige start-ups als proefkonijn en mag de technologie dus gratis gebruiken. “Maar die technologie is een extraatje”, benadrukt hij. “Ons werk blijft gericht op bewustzijn creëren. Voor ons is het duidelijk: zonder de gemeenschap is al deze technologie zinloos.”

Financieel duurzaam

Dat de veranderingen straks beter worden bijgehouden, is niet alleen essentieel om de voortgang op nationaal niveau te meten, maar ook voor Julius’ huidige project. In het dorp Marereni, zo’n 170 kilometer ten noorden van Mombasa, werkt COBEC samen met de Amerikaanse ngo SeaTrees. Om het project te bekostigen, geeft SeaTrees zogenaamde *biodiversity credits* uit. Donoren, zowel particulieren als bedrijven, kopen de credits en betalen zo mee aan het planten van een blok van 100 vierkante meter. Om te laten zien dat de biodiversiteit daadwerkelijk toeneemt, is nauwkeurige monitoring essentieel. Er wordt van alles bijgehouden: van de groei van de bomen tot de toename van mangroveslakken en kleine wenkkrabben die nestelen in de grond en zo zorgen voor zuurstof in de bodem.

Maar deze credits hebben beperkingen, blijkt tijdens een rondrit langs een ziel-togend mangrovebos buiten Marereni dat tussen uitgestrekte zoutvelden ligt. Nergens groeien nieuwe boompjes. Het geld was op, dus dit jaar is er niets geplant. Julius neemt me mee door het slik naar een deel dat volledig is afgestorven. Door natuurlijke omstandigheden is dit stuk afgesloten van de getijden,

Salma Abdalla in haar restaurant

waarna het water verdampte en de grond is verzilt. Julius werkt hard aan herstel van het bos, maar heeft moeite om daar sponsors voor te vinden. “In dit zoute moeras kunnen we voorlopig nog niet planten. Maar de meeste sponsors meten het succes van het project toch in hoeveel bomen er worden geplant, niet in hoe goed een ecosysteem herstelt.”

In Mombasa merkt Mbaarak Abdalla eenzelfde probleem. “Sponsors geven ons vaak maar één eis mee: plant een x-aantal bomen. Alles wat ons levensonderhoud op de lange termijn kan verbeteren, mogen we doen als er geld over is.” Toch hoopt COBEC-oprichter Edward Mwamuye dat biodiversity credits een financieel duurzame manier worden om hun werk voort te zetten. “Het is heel simpel”, begint hij. “Zonder internationale donoren kunnen we niets. Waar in Kenia moeten we fondsen vinden? Je kan geen steun zoeken bij mensen die zelf steun nodig hebben.”

Community owned

Door alle financiële onzekerheden rond het planten, wordt het extra belangrijk om de gemeenschap duurzaam te laten meeprofiteren van het bos. Erastus Kithi trekt sinds 2018 rond als conservation education officer voor COBEC. Hij houdt bijeenkomsten om mensen warm te maken voor de mogelijkheden van man-

grovebossen: naast bijhouden en vis kweken bijvoorbeeld ook een restaurant beginnen of kano-tours geven. Ze moedigen mensen aan een groep te beginnen, om samen zo’n activiteit vorm te geven. Rond Mida Creek, in het stranddorpje Watamu, zie je nu overal bordjes met *community owned*. “We zien dat het werkt”, vertelt Erastus. “En de mensen zien dat ook. Waar ik aan het begin blij was met twintig mensen op een bijeenkomst, komen er nu minstens vijftig.”

Salma Abdalla is lid van zo’n groep. Samen met twintig anderen begon ze het restaurant Dhow House, aan de rand van het mangrovebos in Mida Creek. “Vroeger trok ik de bossen in om hout te zoeken voor houtskool, dat ik dan weer kon verkopen. Nu vertel ik mijn burens waarom ze dat niet moeten doen”, zegt de 29-jarige restauranthouder. Salma en haar groep werden betrokken bij het herstel van dit stuk mangrovebos door bomen te planten. Het geld dat ze toen verdienden, zit nu in dit restaurant. “We verdienen nog niet genoeg om allemaal van te leven, maar het is al meer dan we ooit kregen voor hout uit het bos.” Projecten als Dhow House aanmoedigen, is een essentieel onderdeel van het werk, legt Erastus uit. “Door al deze projecten is de gemeenschap financieel afhankelijk van een gezond bos. Dat is een enorme motivatie om het te willen behouden.” ■

Van lastpost tot posterboy

Wie strijdt voor klimaatrechtvaardigheid, moet ook kritisch kijken naar de digitale wereld. Daarom kiest Milieudefensie zoveel mogelijk voor opensource-software van Europese makelij in plaats van Amerikaanse techreuzen. Steeds meer mensen begrijpen waarom dat nodig is.

TEKST: GERARD JANSSEN BEELD: MACHIEL VAN VEEN

Je moet doen wat je zegt dat je doet”, laat Machiel van Veen weten via de app Talk, de videobeldienst waarmee Milieudefensie werkt. “Ik dacht: ik laat je meteen even zien hoe geweldig de wereld van open source is.” Machiel werkt zo’n 11 jaar bij Milieudefensie als systeembeheerder bij de ICT-afdeling. In die tijd is er best wat veranderd. Zo is Talk onderdeel van Nextcloud, het alternatief voor Google Docs of Windows 365, waarop Milieudefensie inmiddels een groot deel van haar digitale werkomgeving heeft ingericht. Ook al vinden de medewerkers dat soms lastig, beaamt Machiel. Maar inmiddels begrijpt iedereen, ook de buitenwereld, waarom het nodig is.

Ik kan me voorstellen dat mensen stiekem Zoom en Google Docs blijven gebruiken?

“We hebben haters. We hebben vrienden. We zijn controversieel. Maar over het algemeen staat men erachter. Ik denk dat 60 procent van de medewerkers er geen problemen mee heeft. En van de overige 40 procent leggen de meesten zich er welwillend bij neer. Maar er zijn ook gebruikers die gewoon in hun vertrouwde Google- of Windows-omgeving willen werken. Die zullen nooit tevreden worden.”

Waarom open source?

“Open source betekent dat de broncode, de code achter een programma, openbaar is. Iedereen kan die bekijken, aanpassen en verbeteren. Zo is te controleren wat de software allemaal doet en wat er met de gebruikersdata gebeurt. Iedereen kan de opensource-software downloaden en installeren, bijvoorbeeld op een eigen server. Daardoor ben je minder afhankelijk van grote techbedrijven als Google of Microsoft. Maar het gaat om meer dan alleen onder de motorkap kunnen kijken. Onze missie voor een rechtvaardige wereld gaat verder dan alleen het milieu. Het gaat ook om mensenrechten en een rechtvaardige ICT. Hoe meer mensen

opensource-software gebruiken, hoe minder macht er komt te liggen bij de grote techbedrijven, die winst maken met gesloten software, licenties en gebruikersgegevens.”

Draaien jullie alles op jullie eigen servers?

“Nu niet meer, maar vroeger wel. Toen stonden onze eigen servers op kantoor, met een dikke airco erop. Dat gaf natuurlijk een hoop lawaai. De mensen die ernaast zaten, waren eraan gewend, maar het was niet echt prettig. Daarom hebben we besloten om de servers buiten de deur te plaatsen.”

In de cloud dus? Maar jullie zijn toch geen voorstander van datacenters in de polder?

“Klopt, maar via een adviseur kwamen we bij Leafcloud uit, een hostingprovider uit Amsterdam. De warmte die vrijkomt van hun servers wordt voor warmwatervoorziening gebruikt, direct in hun eigen gebouw. Dat is een verschil met bijvoorbeeld een datacentrum dat op een warmtenet is aangesloten, want dan is er transmissieverlies.”

Ook belangrijk voor Milieudefensie is dat de servers van Leafcloud in Nederland staan en niet onder de Amerikaanse wetgeving vallen. Machiel: “Als je met Google of een ander Amerikaans bedrijf werkt, kan de Amerikaanse overheid altijd meekijken. Dat staat in de wet. En de Amerikaanse inlichtingendiensten kunnen dat weer delen met buitenlandse diensten, dus ook met de AIVD bijvoorbeeld. In het verleden is Milieudefensie onderwerp van onderzoek geweest. Dat kan in de toekomst weer gebeuren. Als we de data in Nederland bewaren, hebben we Nederlandse wetsbescherming.”

“Onze missie voor rechtvaardigheid gaat verder dan alleen milieu”

Die bescherming wordt steeds belangrijker in een wereld waarin techgiganten zoals Microsoft, Google en Amazon steeds meer naar de pijpen van Trump dansen. Het afsluiten van het e-mail-account van de hoofdaanklager van het

Internationaal Strafhof (ICC) in Den Haag was een wake-upcall, niet alleen voor Machiel, maar voor iedereen die zich met ICT bezighoudt. Dat afsluiten was een direct gevolg van de Amerikaanse sancties tegen het ICC in februari 2025. Die sancties legde het land op als reactie op de door het straffhof uitgevaardigde arrestatiebevelen tegen onder andere de Israëlische premier Netanyahu. De sancties verbieden Amerikaanse bedrijven zoals Microsoft om diensten te verlenen aan gesanctioneerde medewerkers, onder wie de helft van de zittende rechters en de voorzitter van het Strafhof. Daarmee wordt hun werk ernstig bemoeilijkt.

Of neem de zaak rond de Italiaanse internetprovider Autistici/Inventati (A/I). De Amerikaanse overheid plaatste dit vrijwiligerscollectief op een terrorismesanctielijst, onder meer vanwege de digitale diensten die het levert aan antifascistische en anarchistische groepen. Daardoor verloor A/I zijn PayPal-account, internetadres en bankrekening, waardoor de organisatie feitelijk niet meer kon functioneren.

Denken jullie ook na over dit soort scenario's? Nextcloud of Leafcloud kan ook als facilitator van terrorisme gezien worden.

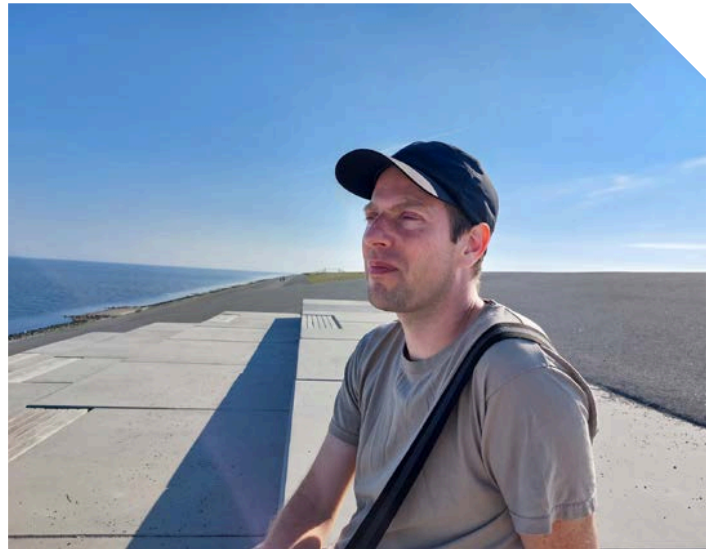
“Ja. Stel dat we in een rechtszaak verwikkeld raken met een Amerikaans bedrijf, en Trump zegt: ‘Dit zijn mijn vrienden’ en hij zet de knop om, moeten we daarop voorbereid zijn. Het is voor Milieudefensie daarom steeds belangrijker om zo veel mogelijk met open source-diensten te werken. Zo blijven de controle en de data bij onszelf. Als Nextcloud wordt gezien als een bedrijf dat terroristen faciliteert, kunnen wij de data zo ‘pakken’ en naar een andere server verplaatsen.”

Hoe zit het met de hardware? Draaien de laptops ook op open source?

“In principe werkt iedereen op een laptop van Milieudefensie. Dat zijn refurbished Lenovo ThinkPads. Daar zetten wij Ubuntu van Linux op, de opensource-variant van macOS en Windows. Alleen de financiële administratie gebruikt nog Windows, omdat hun software niet op opensource kan draaien. Helaas.”

En telefoons?

“Onze werktelefoons hebben nog steeds een Android-besturingssysteem. We hebben wel een paar Fairphones met een opensource-alternatief voor Android. Het lastige is dat de Fairphones tot nu toe relatief snel stuk gingen. Dus die waren in die zin niet zo duurzaam. Daarom zijn we er een tijdje mee gestopt en hebben we gewoon Samsungs ingekocht. Maar we zijn nu met de nieuwste Fairphones aan het experimenteren

of we die betrouwbaar kunnen inzetten. Uiteraard met een opensource-besturingssysteem erop.”

Wat vind je ervan dat Milieudefensie social media gebruikt?

“Dat zou ik graag anders zien, maar ik heb daar geen zeggenschap over en het is nu ook nog niet realistisch om platforms als Facebook en Instagram te verlaten. Opensource-alternatieven zoals Mastodon zijn nog geen goede manier om de achterban te bereiken. Die zit nog steeds vol op Instagram.”

Hoe gaan jullie om met AI?

“We hebben nét ons AI-beleid vastgelegd. Daarin staat dat we in ieder geval geen chatmodellen van Amerikaanse bedrijven gebruiken, omdat de dataonveilig-

heid dan te groot is. Voorlopig hebben we gekozen voor het Franse bedrijf Mistral. En we hebben onze eigen inhouse AI van Nextcloud. Die heeft geen toegang tot het internet en je kunt er dus alleen basale AI-taken mee uitvoeren. Verder moeten medewerkers aangeven wanneer ze AI hebben gebruikt.”

Wordt het niet steeds lastiger om de grote techbedrijven te omzeilen?

“Ja, en tegelijkertijd steeds makkelijker. Je ziet nu dat onafhankelijke ICT een flink momentum heeft. Dat maakt dat software als Nextcloud ontzettend aan het groeien is.”

Krijgen jullie veel vragen van andere organisaties die willen overstappen naar open source?

“Sinds Trump is dat aanzienlijk meer. Elk jaar heb ik wel een paar verzoeken van andere ngo's om over ICT te praten en om te laten zien hoe wij het doen. Ook door Nextcloud zelf wordt Milieudefensie gepresenteerd als voorbeeld van een ngo in Nederland die het goed doet. Dat heeft zijn weerslag op het draagvlak binnen onze organisatie. Ik word steeds minder raar aangekeken als ik uitleg waarom wij deze keuze maken.” ■

In actie/jonge klimaathelden

MEREL DEURLOO

Merel (17) is jeugdbestuurder bij het waterschap. Ze wil kinderen en jongeren uitleggen hoe belangrijk water is.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Ik ben jeugdbestuurder geworden omdat ik me graag wil inzetten voor het klimaat. Ik vind het supercool dat Waterschap Amstel, Gooi en Vecht een jeugdbestuurder heeft aangesteld, want het is goed om jongeren meer te betrekken bij zoiets wezenlijks als water. Zeker in Amsterdam en omstreken, waar we onder NAP wonen. Veel jongeren weten niet wat een waterschap doet, veel volwassenen trouwens ook niet. Ik zeg altijd: het waterschap zorgt ervoor in dat jij droge voeten kunt houden en dat de vissen ook blij zijn. Zelf vind ik vooral dat laatste belangrijk, net als het voorkomen van vervuiling.”

Afval

“Wat mij verraste, is hoe het waterschap actief de verbinding met bewoners zoekt. Zo organiseert het waterschap

buurtbijeenkomsten. Mensen kunnen dan vragen stellen en over de toekomst van hun buurt praten. Je merkt dat dat een band schept, mensen gaan beter opletten wat ze doen. Geen afval meer op straat gooien bijvoorbeeld, want dat komt vaak in het water terecht. Als ik dat zie gebeuren, durf ik mensen daar nu ook makkelijker op aan te spreken.”

Kinderen

“Het is makkelijker om kinderen mee te krijgen dan jongeren, omdat kinderen nieuwsgieriger zijn naar de natuur. Ik heb bijvoorbeeld meegedaan aan de Sloopjesdag in Weesp, waar kinderen konden ontdekken wat er allemaal leeft in een sloot. Ze waren superenthousiast. Helaas verdwijnt die interesse later meestal. Op de middelbare school worden natuur en klimaat niet echt als

hip gezien. Ik probeer wel gesprekken met jongeren aan te knopen. Afgelopen zomer was het bijvoorbeeld heel droog. Als iemand daar iets over zei, gebruikte ik dat als ingang om het over watergebruik te hebben, bijvoorbeeld over het koelwater dat nodig is voor generatieve AI.”

Instagram

“Ik zou vaker scholen willen bezoeken om op een begrijpelijke manier uit te leggen wat het waterschap doet en wat jongeren zelf kunnen doen. Alleen al het feit dat er zoiets als een jeugdbestuurder is, kan een eyeopener zijn. Er is ook een Instagrampagina: @jeugdbestuurder_agv. Dus als iemand nu denkt: hé, hier zou ik wel aan mee willen werken, dan weet-ie me te vinden.” ■

De ongrijpbare tijd

Verleden, heden en toekomst laten zich niet altijd van elkaar scheiden. Deze drie boeken spelen ieder op hun eigen manier met tijd: tijd die verglijdt, terugkeert of misschien wel tegelijkertijd bestaat.

Dio en Sef rapten er in hun hit 'Tijdmachine' al over: wat als je terug kon in de tijd? Zou je ingrijpen om tragische gebeurtenissen te voorkomen? Je zou fouten van jezelf kunnen herstellen in het verleden, zelfs van de mensheid als geheel! Hoe zouden we nu leven als we nooit waren begonnen aan privébezit? Voordat je een tijdsprong maakt, bied ik je een verse selectie boeken aan.

Verbeeldingskracht

Eind mei las ik *De grote schoonmaak* (2026) van Rob van Essen. Dat deed ik als 'leesteraar' voor de nieuwe boekenclub van *De Taalstaat*. Deelnemen aan dit prachtige radioprogramma was voor mij een droom die uitkwam. Helemaal om naast Rob te zitten, voor wie ik veel bewondering heb, als mens en auteur. Zijn roman is een feest voor je verbeeldings-

kracht. Tijdens het lezen voert Rob je mee in zijn ritme, met zijn vertelkunst in overdrive. Iedere keer wanneer je op een kruispunt in het verhaal denkt: kan het nog een tikkeltje vreemder, dan kun je erop rekenen dat Rob precies die afslag neemt.

Hoofdpersoon Thomas maakt aan het begin van het boek iets absurds mee in de supermarkt waar hij een bijbaan heeft. Samen met zijn leidinggevende, de heer Vendriks, ziet hij hoe een menshoge promotiefles van schoonmaakmiddel Brixo openscheurt en leegloopt, de hele winkel door. Wanneer Thomas na een dag verhaal haalt bij Vendriks, doet die alsof er niets is gebeurd. Thomas' zoektocht gaat langs verschillende locaties en via tijdsprongen (Engeland in 1990, Amsterdam in 1981-1984, ergens in 2197). Hij blijft zoeken naar een verklaring voor de

vreemde gebeurtenis. De kunsten, liefde en filosofie bieden geen antwoord. Wanneer hij overweegt het spirituele pad in te slaan, komt hij Vendriks weer tegen. Vanaf dat moment raakt het verhaal in een stroomversnelling. Voor het onverklaarbare krijgt de lezer een 'verklaring' die je oren doet klapperen. Pas aan het einde van het boek ga je zien wat je in het begin hebt gemist.

Alles tegelijkertijd

Het verhaal van jouw leven is het centrale verhaal van Ted Chiangs sciencefictionbundel uit 1998 (vertaling Arie Storm 2016). De verfilming ervan, *Arrival* (2016), was een blockbuster. Hoofdpersonen zijn taalkundige Louise Banks en natuurkundige Gary Donnelly. Samen proberen ze contact te leggen met buitenaardse wezens die plotseling op verschillende plekken op aarde verschijnen via grote schermen, die 'spiegels' worden genoemd. Op het scherm van de spiegel waaraan Louise en Gary werken, verschijnen twee buitenaardse wezens die lijken op "een ton die opgehangen was aan een kruispunt van zeven ledematen", waardoor ze de naam 'zevenpoten' krijgen. Louise probeert als taalkundige te doorgronden hoe wij als mensen kunnen communiceren met de zevenpoten, en ze stuit op grote verschillen in denkwijzen. Mensen ervaren gebeurtenissen opeenvolgend: we denken en handelen in stappen en zien daardoor oorzaak en gevolg. De zevenpoten ervaren tijd niet als een opeenvolging, maar als gelijktijdigheid. Behalve oorzaak en gevolg zijn alle gebeurtenissen onderdeel van een groter geheel. Als lezer verbreed je daardoor je kijk op taal en tijd. Bij Louise verandert zelfs haar bewustzijn, waardoor ze het verleden, heden en toekomst gelijktijdig overziet. Wat zou jij met deze gave doen: zou je een tragische gebeurtenis voorkomen, hoe levensverrijkend en liefdevol die ook was?

Tijd verspringt en glijdt

De roman *Dagen van glas* (2023) van dichter en filosoof Eva Meijer speelt zich af tussen 1933 en 2060. Door de verhaalopbouw en de grote tijdsprongen wordt het verstrijken van de tijd bijna voelbaar. We volgen drie leden van één gezin: moeder Emel, vader Johannes en dochter Doris. Ze worstelen allemaal met dezelfde vraag: hoe leef je met het besef dat de tijd doortikt en alles uiteindelijk eindigt?

Emel zoekt het antwoord in aandacht, die grote bedrijven volgens haar van ons willen afpakken: "Aandacht is een van de weinige wapens die we hebben tegen het verglijden

van de tijd." Doris is rebelser: "Waarom komt niemand in opstand tegen de tijd? Het is toch verschrikkelijk dat alles voorbijgaat?" En vader Johannes, die oude brieven bestudeert: "We interpreteren ons eigen leven ook steeds opnieuw. Dat is hoopvol en treurig tegelijk." Drie stemmen, één gezin, één onontkoombaar gegeven. Zo nodigt het boek je uit om met meer aandacht naar je eigen beleving van tijd te kijken.

Komt ons verlangen naar tijdreizen voort uit onvrede met het heden? We willen vaak terug in de tijd om onze fouten of die van de mensheid te herstellen. Ik voel meer 'hier en nu'-beleving: vanuit aandacht voor jezelf, anderen en wat ons dierbaar is. Mocht deze boodschap toekomstige generaties bereiken: zoek me gerust op, nobele tijdreizigers! Onder het genot van een haver chai latte hoor ik graag alles over jullie verleden en mijn toekomst. ■

Boekenliefhebber Rakesh Kalloe verdiept zich dit keer in boeken die spelen met de tijd.

Cultuurtips

Documentaire

3 X GRATIS

Steeds vaker verschijnen grote klimaatfilms gratis op YouTube. Zo zie je in *How to Live on Earth* – gepresenteerd door Benedict Cumberbatch – hoe we kunnen bouwen aan een toekomst waarin mens en natuur floreren. *Yanuni*, mede door Leonardo DiCaprio geproduceerd, volgt Juma Xipaia in haar strijd om het Amazonewoud te beschermen. En *The Plastic Country* laat zien hoe plastic overal terechtkomt en wat we daaraan kunnen doen.

Comedy

CLIMATE COMEDY NIGHT

Deze tiende editie wordt gevierd met tien publieksfavorieten uit de afgelopen jaren. Comedians als de Ashton Brothers, Rayen Panday, Kiki Schippers en Lebbis nemen het klimaat én onze pogingen de aarde te redden op de hak. **3 november, TivoliVredenburg Utrecht**

Boek

PLICHTSBESEF

Roger Hallam – medeoprichter van XR en Just Stop Oil – schreef vanuit de gevangenis een aanklacht tegen het economische, politieke en rechtssysteem. De samenleving stevent af op collectieve zelfmoord, vindt Roger. Zijn boek *Zelfmoord* is een oproep om na te denken over rechtvaardigheid en onze plicht tegenover de toekomst.

Expo

FUNKY FOREST

Stap samen met je (klein)kinderen een digitaal bos binnen dat reageert alsof het leeft. Door bomen water te geven zie je het bos groeien en nieuwe dieren verschijnen. Zo toont deze tentoonstelling dat het ecosysteem een balans

van relaties is, waar jij ook deel van uitmaakt. **Te zien t/m 31 december, Museum Natura Docet, Denekamp**

TV

DE STEM VAN DE BURGER

Wat de politiek laat liggen, lijken 175 Nederlanders met uiteenlopende ideeën wél te kunnen: samen tot adviezen over klimaat komen. In deze documentaire vertellen deelnemers van het Nationaal Burgerberaad Klimaat over hun ervaringen en gaan ze in gesprek met Kamerleden van JA21, PRO en BBB. **25 oktober op NPO 2, daarna op NPO Start**

Opera

OPSTAND

Als een scholier protesteert tegen ontbossing komt ze in aanvaring met haar moeder, die zakelijke belangen vooropstelt. *Uprising*, geïnspireerd door het leven van Greta Thunberg, is een community opera, wat betekent dat er ook lokale koren op het toneel staan. Geproduceerd door Opera Zuid en De Nationale Opera. Vanaf 13 november in het theater

Theater

EEN GROTER VERHAAL

Wat hebben ons slavernijverleden en smeltende ijskappen met elkaar te maken? Bureau Vergezicht onderzoekt met actrice Romana Vrede, met humor en verbeelding, hoe een gedekoloniseerde aarde eruitziet. **Vanaf 31 oktober in het theater**

Theater

DOOMSCROLLER

Muziektheaterstuk van regisseur Joeri Heegstra over een doemdenkende tiener met een klimaatdepressie. Met drie jonge spelers en livemuziek onderzoekt Joeri hoe politiek en persoonlijke beleving samen kunnen komen, in de hoop op een gesprek met jongeren over hun toekomstverwachting. **27 november, De Horde, Nijmegen**

De kustlijn trekt

De Kaspische Zee droogt op. Dat is slecht nieuws voor de natuur en de mensen die van dit grootste zoutmeer ter wereld afhankelijk zijn. Ook internationale handelsroutes en olie-export – steeds belangrijker sinds de sancties op Russische olie – komen onder druk te staan. Ondertussen doen Nederlandse baggeraars er goede zaken.

TEKST EN BEELD: THIJS BROEKKAMP

“Hier speelden we vroeger” zegt Kirill Ossin, terwijl hij naar de droge vlakte voor ons gebaart. “Heel Aktau kwam hier zwemmen.”

Het verroeste blauwe bord dat ooit de beschermde kuststrook markeerde met de tekst ‘Zee 35 meter’, is een door de tijd ingehaalde relikwie. Het water ligt nu minstens 100 meter verderop.

Aktau ligt aan de oostkust van de Kaspische Zee, in de Kazachse regio Mangystau. De Kaspische Zee, het grootste afgesloten waterlichaam ter wereld en dus technisch gezien een zoutmeer, krimpt. De afgelopen 20 jaar is het waterpeil met bijna 2 meter gedaald, op sommige plaatsen heeft de kustlijn zich tot wel 20

zich terug

De pier eindigt nu
boven grasland in
plaats van de zee

kilometer teruggetrokken. De belangrijkste oorzaken zijn de opwarming van de aarde en de afnemende aanvoer van rivierwater. Tegelijkertijd zet de olie- en gasindustrie in en rond de Kaspische Zee het ecosysteem onder druk.

Kirill is directeur van de ngo Eco Mangystau, een organisatie die aandacht vraagt voor de toekomst van de zee en bewoners informeert over de milieuproblemen. Die zijn divers: van olielekken en industriële emissies tot vervuiling langs de kust en gedumpt afval van voormalige nucleaire installaties. “Toen ik hier als vrijwilliger begon, 20 jaar geleden, was er nog weinig aandacht voor milieuproblemen. Het was ook lastig om mensen

te bereiken zonder social media en internet. Nu is dat heel anders”, zegt Kirill terwijl we weer in de auto stappen.

Drinkwater in gedrang

We rijden langs het kanaal dat van de zee naar de ontziltingsinstallatie loopt. Het felblauw gekleurde water wordt naar een wirwar van buizen geleid. De installatie is in de jaren zestig door de Sovjets gebouwd en vormt nog altijd een belangrijk deel van de drinkwatervoorziening van de stad: ruim 90 procent van de totale watervoorziening in de regio Mangystau is afhankelijk van zeewater. Op de achtergrond torent een grote rechthoekige constructie boven het complex uit: de

voormalige nucleaire energiecentrale, in 1999 gesloten en afgeschermd met een betonnen omhulling om verdere vervuiling te voorkomen.

Kirill vertelt dat de krimpende zee regelmatig de drinkwatervoorziening bedreigt. Wil de ontziltingsinstallatie goed kunnen functioneren, dan moet het waterpeil aan een bepaald minimum voldoen. In sommige zomers komt er in de huizen niets uit de kraan. Bovendien is de verouderde installatie niet berekend op het groeiende aantal inwoners. Aktau is een vrij nieuwe stad; 66 jaar geleden ontstaan, gebouwd door de Sovjets als nederzetting voor de uraniumwinning.

Kaspische zee

Later vonden ze olie en gas en werden de stad en bijbehorende voorzieningen uitgebreid voor werknemers in de fabrieken. Ook Kirills ouders kwamen hier als fabrieksarbeiders naartoe.

Inmiddels telt Aktau bijna 300.000 inwoners. Overal verrijzen moderne appartementencomplexen van vele verdiepingen. Er is ruimte genoeg: buiten de stad bewegen op de eindeloze steppes de jaknikkers van de oliepompen gestaag op en neer. Mangystau zal naar verwachting een van de sterkst groeiende stedelijke gebieden van Kazachstan worden. De olie-industrie is daarbij een belangrijke werkgever, maar Aktau functioneert ook als een cruciale transport-hub. Hier begint de zogenoemde Middle Corridor: de handelsroute van China naar Europa die de traditionele route via Rusland omzeilt. Ook die route krijgt te maken met de gevolgen van de dalende waterstand.

Menselijk handelen

Als je langs de kustlijn van Aktau loopt, lijkt er misschien weinig aan de hand. Golven klotsen tegen de kade, een houten wandelpad kronkelt tussen de kliffen van zandsteen. Mensen gooien een hengel uit en plezierboten met gillende

tieners en luide muziek varen voorbij. Maar de inwoners zien het verschil met 10 of 20 jaar geleden: droge, gebarsten grond langs de kust, verroeste pieren die eindigen in gras en zand terwijl de zee tientallen meters verderop ligt.

Op het strand tussen de rotsen laat Kirill zien hoe hoog het water stond in 1999. De hoogte is gemarkeerd met cijfers op de stenen. Schommelingen in het waterpeil zijn onderdeel van een natuurlijke cyclus, daarover zijn wetenschappers het eens. Maar lange tijd werd die cyclus gebruikt als verklaring voor de huidige terugtrekking van de zee, met weinig aandacht voor factoren als klimaatverandering. Hogere temperaturen zorgen voor meer verdamping, terwijl veranderende neerslagpatronen de aanvoer van water beïnvloeden. Daarnaast zijn vooral menselijke activiteiten de oorzaak: aanvoerrivier de Wolga wordt al decennia-

lang intensief gereguleerd met dammen en stuwmuren, irrigatie en industrieel watergebruik verminderen de aanvoer naar de Kaspische Zee.

Met de dalende waterstand verandert ook het zoutgehalte, wat een bedreiging vormt voor veel soorten flora en fauna. Zout en vervuilende stoffen hopen zich op in het sediment en worden door de wind verspreid, wat gezondheidsproblemen voor mens en dier veroorzaakt. Behalve de drinkwatervoorziening komen ook de visserij en andere economische activiteiten die afhankelijk zijn van de zee steeds verder onder druk te staan.

Steeds minder steur

Danyar Akimzhanov is voorzitter van de vissersorganisatie en herinnert zich hoe de zee nog niet zo lang geleden barstte van het leven. “Vroeger waren er zo veel vissen dat kinderen ze zo uit het water konden pakken”, herinnert Danyar zich. “Steuren van 100, 200 kilo sprongen uit het water en verdwenen met een enorme plons weer onder de oppervlakte, als walvissen. Nu zijn er nauwelijks steuren meer.” De Kaspische Zee, ooit beroemd om haar steur en de daaruit gewonnen kaviaar, herbergt naar schatting nog altijd 90 procent van de wereldwijde steurpopulatie, al is de soort inmiddels sterk in aantal afgenomen. Danyar en zijn organisatie zetten zich in voor herstel van de visstand en daarmee voor het haast volledig verdwenen levensonderhoud voor vissers. Ze kweken vissen om populaties aan te vullen die zich niet meer vanzelf kunnen herstellen en om de visserij op wilde vangst te verminderen. “Als kinderen speelden we zelfs met de zeehonden, die kwamen heel dichtbij”, vertelt Danyar terwijl we langs de kust wandelen. Ook de Kaspische zeehond, een soort die uitsluitend in deze regio voorkomt, heeft het zwaar. Van een populatie die begin twintigste eeuw nog uit ongeveer een miljoen dieren bestond, zijn er naar schatting nog zo’n 70.000 over. Een paar jaar geleden spoelden duizenden dode zeehonden aan op de Kazachse kust, een indicatie dat het ecosysteem hevig verstoord is.

Met de dalende waterstand verandert het zoutgehalte

Sovjetappartementen met muurschilderingen van vrouwelijke piloten in WW2

Alternatieve route

Jaren geleden werkte Danyar voor een Nederlands baggerbedrijf. “Vijfenzestig”, zegt hij lachend in het Nederlands, zijn vroegere personeelsnummer. Door de dalende waterstand moet er voortdurend worden gebaggerd: zand en sediment worden van de zeebodem afgegraven zodat grote vrachtschepen kunnen blijven varen en offshore-installaties bereikbaar blijven. Danyar wijst naar de haven in de verte, waar hijskranen boven de kades uitsteken. De vracht met zeecontainers die hier geladen wordt, loopt een flinke vertraging op, vertelt hij. Nu het water ondieper wordt, moeten de schepen lichter beladen worden. Dat brengt hogere kosten met zich mee en maakt de route minder efficiënt.

Sinds de lancering in 2014 is de Middle Corridor steeds belangrijker geworden. Door de oorlog in Oekraïne en de sancties tegen Rusland en Iran is de transportroute tussen China en Europa via Centraal-Azië en de Kaspische Zee uitgegroeid tot een belangrijk alternatief. De EU investeert miljarden in opschaling, het vrachtvolume groeide vorig jaar met 63 procent. Daarbij worden steeds vaker energie, grondstoffen en kritieke mineralen vervoerd. Milieuorganisaties waarschuwen dat het uitdiepen van vaargeulen leefgebieden kan beschadigen en vervuilende stoffen kan losmaken uit de zeebodem, maar voorlopig zijn er weinig alternatieven voor baggeren.

Toevoer uit de Wolga

“Mijn hart doet pijn voor de Kaspische Zee”, zegt Danyar terwijl hij zijn hand op zijn borst legt. “Verder naar het noorden heeft de zee zich nog veel verder teruggetrokken. Waar ooit water was, ligt nu een zoute vlakte waar niets meer leeft.” Kazachstan richtte in 2024 een onderzoeksinstituut voor de Kaspische Zee op, dat behalve monitoren en waarschuwen weinig kan uitrichten. Een belangrijk deel van de oplossing ligt immers buiten de landsgrenzen: ongeveer 80 procent van het water dat de Kaspische Zee bereikt, komt via de Wolga uit Rusland.

Kirill Ossin laat zien hoe hoog het water in 1999 stond

“Water wordt in de toekomst duurder dan olie”

Danyars vriend Roman Urazimbetov, ook vrijwilliger, komt erbij staan. Rusland heeft tientallen dammen langs de Wolga gebouwd, vertelt Roman, omdat het zelf ook met toenemende watertekorten kampt. Bovendien heeft Rusland de binnenlandse landbouw opgeschroefd, omdat het land minder afhankelijk wil zijn van import vanuit het westen. De irrigatie daarvoor moet grotendeels uit de Wolga komen, waardoor er steeds minder water de zee bereikt. Kazachstan heeft Rusland gevraagd garanties te geven voor een minimale wateraanvoer, maar die heeft Rusland nog niet toegezegd. Bovendien wordt volgens Russische deskundigen de dalende waterstand veroorzaakt door klimaatverandering, en niet door de regulering van de Wolga.

“Alsjeblieft, Vladimir Vladimirovitsj, open de Wolga”, zegt Roman, terwijl hij de Russische president met zijn voor- en patroniem aanspreekt. Wie het water beheert, heeft macht. Dat geldt niet alleen voor de Wolga, maar ook voor de Ili-rivier, die door China wordt gecontroleerd. De Ili is de belangrijkste toevoer van het Balkashmeer in Oost-Kazachstan. Ook dat meer krimpt door afnemende watertoevoer en een groeiend watergebruik stroomopwaarts. De toenemende schaarste maakt water

tot een steeds belangrijker geopolitiek vraagstuk. “Water wordt in de toekomst duurder dan olie”, voorspelt Roman.

Meer olie en gas

Tegen die achtergrond proberen burgers meer grip te krijgen op de olie-industrie. “Er wordt de komende jaren alleen maar meer in olie en gas geïnvesteerd”, zegt Asel Iztaeva, vrijwilliger bij het burgerinitiatief Save the Caspian Sea, dat in 2024 werd opgericht. Kazachstan heeft onlangs plannen aangekondigd om de olieproductie tegen 2029 met 17 procent te verhogen. Juist daarom richt Save the Caspian Sea zich op meer transparantie en strengere controle. “Wij vragen bijvoorbeeld om toegang tot gegevens over milieunormen en de naleving daarvan. Volgens internationale afspraken zou die informatie openbaar moeten zijn.”

Ik spreek Asel in Almaty, de voormalige hoofdstad van Kazachstan, in een van de vele hippe cafés van de stad. Ze studeerde politicologie en internationale betrekkingen en wil haar leven wijden aan milieubescherming en politiek. Volgens Asel zijn die twee onderwerpen niet van elkaar te scheiden. “Veel overeenkomsten met oliebedrijven stammen uit de jaren negentig en zijn niet openbaar. Daardoor weten we niet precies aan welke regels zij zich moeten houden en of ze dat ook doen. Volgens het Verdrag van Aarhus heeft het publiek recht op die informatie.” Dat verdrag, dat ook door Kazachstan is ondertekend, geeft burgers

De kust van Aktau

recht op toegang tot milieu-informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter in milieukwesties. “Mensen hebben het recht om te weten welke gevolgen industriële activiteiten hebben voor hun leefomgeving”, zegt Asel. “En burgers hebben recht op schoon water en schone lucht.” Het vermoeden dat niet alle milieuregels worden nageleefd, wordt versterkt door de regelmatige meldingen van olievervuiling in de Kaspische Zee. “Vrijwel elke maand worden er nieuwe vervuilingen gemeld.” Omdat de overheid volgens Asel onvoldoende informatie openbaar maakt, stapte de organisatie naar de rechter. “We hebben een rechtszaak aangespannen tegen het ministerie van Energie, maar op ieder niveau werden onze verzoeken afgewezen.”

Nederlandse belangen

Tegelijkertijd deelt de Kazachse overheid regelmatig boetes uit aan oliebedrijven voor milieuovertredingen. Eerder onderzoek van NRC liet zien dat grootschalige vervuiling en corruptie plaatsvindt in die industrie, waar Nederlandse bedrijven ook een aandeel in hebben. Sinds de sancties op Russische olie is Nederland steeds afhankelijker geworden van olie uit Kazachstan. Nederland koopt

Nederlandse baggeraars als Van Oord en Boskalis profiteren van de noodzaak om vaargeulen toegankelijk te houden

jaarlijks voor 5,1 miljard euro aan olie in van Kazachstan en heeft belangen in de sector. Shell is onderdeel van het consortium dat het Kashagan-olieveld exploiteert, een van de grootste offshore olieprojecten ter wereld. Dat olieveld kampt al jaren met milieuproblemen door lekkages en het affakkelen van giftig gas. De Kazachse overheid legde het consortium eerder boetes op en spande rechtszaken aan vanwege milieuschade en illegale emissies. Afgelopen juli heeft de Kazachse overheid beslag gelegd op de eigendommen en transportmiddelen van het consortium voor het niet betalen van zo’n milieuboete.

Ondertussen profiteren Nederlandse baggeraars zoals Boskalis en Van Oord

van de noodzaak om vaargeulen, havens en offshore-installaties toegankelijk te houden. *Follow the Money* berichtte eerder dat het Nederlandse Openbaar Ministerie onderzoek doet naar mogelijke omkoping rond opdrachten van Van Oord in Kazachstan. Zulke belangen benadrukken de noodzaak van publieke controle op de sector, en dat begint bij betrokkenheid bij de politiek, vindt Asel. Ze zet zich ook in als onafhankelijk waarnemer van verkiezingen in Kazachstan; dat is hard nodig. “Verkiezingsuitslagen, van referenda bijvoorbeeld, worden vaak vervalst. En onafhankelijke waarnemers worden geïntimideerd”, zegt ze. Zo werd haar oom gebeld door mensen die hem ervan probeerden te overtuigen dat Asel beter niet als waarnemer naar de verkiezingen kon gaan. Bang maakte haar dat niet: “Als je je rechten kent, hoeft je niet bang te zijn. Maar gebrek aan kennis over burgerrechten zorgt ervoor dat mensen snel geïntimideerd zijn.”

Stap voor stap

Aan betrokken burgers geen gebrek in Aktau. Veel vrijwilligers zetten zich in voor de zee, bijvoorbeeld tijdens het jaarlijkse opruimfestival tegen plasticvervuiling in de Kaspische Zee. Onder de mensen die ik ontmoet overheerst het geloof dat herstel nog mogelijk is. “Dat komt door onze mentaliteit”, zegt Nadezhda Vadodaria, die de afgelopen dagen heeft opgetreden als mijn tolk. Ze is betrokken bij lokale initiatieven rond milieu en waterbeheer en bracht als lid van de gemeenteraad in de regio Mangystau de zorgen over de dalende waterstand van de Kaspische Zee onder de aandacht bij het nationale parlement. “Deze stad is vanuit het niets opgebouwd. Stap voor stap, steen voor steen”, besluit Nadezhda. “Zo zullen we ook dit probleem aanpakken.” ■

Dit artikel is tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en het Fonds Pascal Decroos.

LENA

Emotiepolitiek

Ik voelde ineens iets wat ik al lang niet had gevoeld bij linkse politiek: liefde en plezier. Mijn schouders zakten, en tussen een inademing van groeiend fascisme en een uitademing van een hete klimaatzomer kwam een briesje hoop binnenwaaien. Zohran Mamdani, de burgemeester van New York, had ervoor gezorgd dat de lichten van de voetbalvelden in New York 's nachts ook aan bleven. In een campagneclip vertelden nachtwerkers hoe blij ze waren na hun werk stoom te kunnen afblazen met een potje voetbal. *Smooth* gefilmd en ge-edit, natuurlijk, maar daarmee niet onoprecht. Wat een feest dat ook dit politiek mag zijn.

Belichte voetbalvelden klinken misschien als een extraatje, maar het is essentiële klas-senpolitiek. Verder op Mamdani's lijstje: gratis openbaar vervoer, gemeentelijke supermarkten, gratis kinderopvang. Zien we hier in de scheurtjes van de neoliberale koortsdroom dan toch een nieuwe linkse politiek ontstaan? Uitgesproken socialistisch, liefdevol, vrolijk, *sassy*? De ideeën zijn niet nieuw, maar politiek gaat altijd over oude ideeën in nieuwe jasjes. En misschien is dat het punt. Wat als we minder 'innovatie' nodig hebben, en vooral een vintage jasje voor goede ideeën?

Die nieuwe politiek komt als groepen voor mij. Klimaatactivisme gaf me ruimte om mijn woede en verdriet te delen, maar ik werd er ook hard en ernstig van. In een trainingspresentatie die ik ooit deed, kreeg ik de feedback dat ik praat alsof alles belangrijk is, en of ik niet af en toe wat lucht kon toevoegen. Nou zie ik mezelf niet snel een grap maken na het bespreken van, zeg, een klimaatramp, maar de trainer had een punt: waarom voelt alles zo belangrijk en ernstig?

In *The Politics of Feeling* vatten geografen Ben Anderson en Anna Secor populisme, progressivisme en liberalisme op als gevoelsstructuren: het zijn drie antwoorden op dezelfde onzekere tijd, nu de belofte van vooruitgang is weggefallen. Het

rechtse populisme belooft erkenning aan wie zich onttroond voelt, vooral witte mannelijkheid, en spreekt vrij van schuld: het ligt aan de ander en aan de elite. Tegelijkertijd biedt het optimisme en humor. Maar wie de grap niet kan waarderen, hoort er niet bij.

Maar het is gevaarlijk als plezier alleen bij rechts hoort, waarschuwen de auteurs. Volgens Anderson & Secor heeft het liberalisme een optimistische toekomstblik van technologische oplossingen en biedt het de hoop dat je verder kunt

zonder veel over politiek na te denken of te voelen – al is die hoop zwak. Populisme belooft een toekomst waarin je kunt terugkeren naar een verleden waarin je wél alles kan zeggen.

De progressieven, in tegenstelling, kennen geen 'beter verleden' om naar terug te gaan en zien tegelijkertijd de toekomst als een ramp in wording. Dus alles telt nu, want de

juiste daad kan het verleden goedmaken en de ramp tegenhouden. In zo'n verhaal is vooral ruimte voor schuldgevoel en heldendom, en daarmee verdwijnt elk optimisme ver uit beeld en kan elke vorm van plezier ook een teken van verraad zijn.

Wat als linkse politiek ruimte maakt voor een structuur waarin meerdere emoties tegelijk welkom zijn? Rouw en verdriet en woede en blijheid. Waar ernst naast lichtheid bestaat? Natuurlijk moeten die wel gekoppeld zijn aan hele concrete oplossingen. Dus hier een wensenlijst voor een progressieve emotionele politiek: gratis bussen, gemeentelijke supermarkten, een huurstop, gratis kinderopvang, en bredere, kleurrijkere jasjes om politieke ideeën in te verpakken. ■

Lena Hartog is co-producent van de docu *The Cost of Growth* (sinds november 2025 te zien in Nederland), PhD-kandidaat aan de Universiteit Utrecht en schreef het boek *Wat jou te doen staat voor het klimaat: een actieguide*.

Samen eten / Eigen Krachtvoer

Eten is meer dan voeding alleen. *Down to Earth* gaat langs bij volkskeukens, buurtkamers en pluktuinen waar gekookt wordt met respect voor de planeet.

Zelf- en samenvoerzienend

Waarom sta ik in de rij voor de Voedselbank, terwijl Amsterdam vol staat met eetbare wilde planten, vruchten en paddenstoelen? Dat vroeg Mark Janssen zich af. Hij richtte de sociale onderneming Eigen Krachtvoer op, voor maaltijden, workshops en excursies.”

TEKST: MICHIËL BUSSINK BEELD: EIGEN KRACHTVOER, CURVE

An het eind van een doordeweekse ochtend varen de schippers van de Noorderzon en De Fenix met tien excursiegangers aan boord over de Amsterdamse grachten de Amstel op. “De stank en het lawaai van de benzinemotor vind ik wel wat hebben”, zegt een van de passagiers op de Noorderzon. De Fenix glijdt daarentegen stilte over het water. “Die elektrische motor hebben we met subsidie kunnen kopen”, vertelt schipper Mark Janssen. Hij is vandaag de gids op deze wildplukexcursie, namens Eigen Krachtvoer, waarvan hij 13 jaar geleden een van de mede-oprichters was.

“Ik was als zzp’er financieel aan de grond geraakt, vertikte het om een uitkering aan te vragen en werd klant bij de Voedselbank. Al snel bedacht ik: we kunnen ook zelf voedsel plukken in plaats van onze hand op te houden.” Mark had al de nodige ervaring met paddenstoelen plukken. Samen met Dieuw van ’t Spijker, die alles van wilde planten weet, besloot hij Eigen Krachtvoer op te richten:

voor en door klanten van de Voedselbank. Het werd al snel een succes. “Ook omdat het heerlijk is samen de natuur in te gaan.”

Mensen ontmoeten

Met groepjes klanten van de Voedselbank gingen ze wildplukken en maaltijden koken met de oogst. “Regelmatig bleef er dan wat over. Daar is een nieuwe tak van sport uit voortgekomen: het conserveren, samen met wat er over is bij de Voedselbank.” De vrijwilligers, al dan niet klanten en voormalige klanten van de Voedselbank, maken bij Eigen Krachtvoer bijvoorbeeld soep, ketchup, of tomatenpuree van overgebleven tomaten. Wekelijks organiseert Eigen Krachtvoer nu wildplukexcursies (aangevuld met wat er lokaal geteeld en geoogst wordt), driegangendiners in het restaurant in de Amsterdamse Pijp, workshops voedsel conserveren en teamuitjes. Voor een bredere doelgroep dan alleen klanten bij de Voedselbank.

Een van de deelnemers op de Noorderzon is Maria uit Sint-Petersburg, die 5 jaar geleden voor haar studie naar Amsterdam kwam ("Ik wil nu niet terug naar Rusland, hopelijk in de toekomst"). Ze weet van huis uit dat je paddenstoelen kunt plukken, maar wil er graag meer over weten. Bovendien wil ze mensen ontmoeten om haar Nederlands te verbeteren én om naar buiten te gaan, weg van haar beeldschermbaan.

De bootjes meren bij Diemen aan bij een wildplukbosje van druiven en appel- en perenbomen. Er zijn nu vooral mini-peertjes te vinden, de druiven zijn al grotendeels door anderen geoogst. "Ik heb daar vorige jaren wijn van gemaakt", vertelt Mark. "Die was niet te zuipen, maar wel een prima basis om brandewijn van te stoken." De mini-peertjes kunnen mooi op die brandewijn gezet worden. We vinden ook wat wilde champignons. "Die herken je aan de roze lamellen aan de onderkant", legt Mark uit. Verder bestaat de oogst uit rozenbottels, die

massaal langs de kaderand groeien, en kruiden geoogst bij zorgboerderij Klarenbeek aan de Amstel. Na afloop van de excursie wisselt Maria telefoonnummers uit met de andere deelnemers voor een gezamenlijk volgend uitje.

Gansvocaat

's Avonds in de keuken van Huis van de Wijk De Pijp is het een komen en gaan van bewoners die een afhaalmaaltijd in papieren tas komen halen, kokende vrijwilligers en gasten die aanschuiven voor het driegangendiner van Eigen Krachtvoer. De wildplukooft van de Amsteltocht van vandaag wordt verwerkt tijdens een van de workshops. Mark vertelt dat Eigen Krachtvoer inmiddels wat gestructureerder werkt dan in het verleden. Het menu wordt van tevoren op de website gezet, zodat gasten meer weten wat ze kunnen verwachten. Nu de doelgroep breder is geworden dan klanten van de Voedselbank, is iedereen met een minimuminkomen welkom en kunnen ook 'rijkere' mensen meedoen – alleen betalen zij wat meer. Amsterdammers met een Stadspas betalen 5 of 6 euro, anderen 20 euro. "Heel leuk, die vermenging van mensen."

'Rijkere' mensen mogen ook meedoen, alleen betalen zij wat meer

"Ik wil graag dingen uitproberen die ik nog niet ken", zegt buurtbewoner Doortje, ze kwam een folder over dit diner tegen en besloot zich samen met haar huisgenoot Myrthe op te geven voor het diner. Chef-kok Anne Groen verwelkomt de eters en geeft uitleg over het diner. Het begint met wortel-pompoensoep met kikkererwten en geroosterd weegbreezaad, gevolgd door het hoofdgerecht van gevulde conchiglioni met zevenblad,

Gevulde pastaschelpjes

500 g gedroogde conchiglie / 1 ui / 3 tenen knoflook / 800 g tomatensaus / 2 laurierblaadjes / 60 ml olijfolie / 100 ml zonnebloemolie / 500 g ricotta / 40 g geconfijte citroen / 60 g witbrood / 2 tl tomatenpuree / olijven / ¼ tl chilivlokken / 200 g parmezaanse kaas / peper / zout

Wild te plukken:

500 g jong zevenblad / 12 st hondsdrabblad + steeltje / handje wilde raket (of rucola)

Serveer de conchiglie op een bedje van saus, garneer met gefrituurde hondsdrab en een plukje wilde raket.

Kijk voor het volledige recept op downtoearthmagazine.nl/conchiglie

ricotta, gefrituurde salie en hondsdrab. Als nagerecht galette met membrillo (kweepeerpasta), kaas, mirabellen, goudsbloem, kaasjeskruid en watermunt. De mirabellen en kweeperen komen van een buurtbewoner, de kok heeft de bloemen en wilde kruiden geoogst.

Als klap op de vuurpijl serveert Mark er wat 'gansvocaat' bij. Die heeft hij gemaakt met zelf gestookte brandewijn en geraapte ganzeneieren. In het voorjaar mag hij die met een vergunning rapen, om zo de overbevolking van wilde ganzen rond Amsterdam te beperken. "Als er ergens te veel van is, wordt er in alle culturen van gegeten", zegt hij. Zo ook van de Amerikaanse rivierkreeft, een invasieve exoot die de inheemse flora en fauna bedreigt. "Die vangen we om bisque van te maken voor ons benefietdiner in november." Doortje en haar tafelenoten noteren het vast in hun elektronische agenda's. ■

PRATEN OVER JE NALATENSCHAP

Praten over je nalatenschap is niet makkelijk en daarom gaan veel mensen een gesprek hierover uit de weg. Begrijpelijk. Toch is het goed om er juist wél over te praten.

GESPREKSSTARTERS HELPEN JE OP WEG

HEB JE VRAGEN?

Neem dan contact op met onze
relatiemanager Esther Martens via
nalaten@milieudefensie.nl
of 020 5507 424.

Door in gesprek te gaan met je dierbaren kun je je gedachten op een rij zetten en bedenken hoe jij je nalatenschap wilt regelen.

Om je op gang te helpen ontwikkelde toegift.nl **gespreksstarters**. Dat zijn kaartjes met vragen die je zelf misschien niet bedenkt of durft te stellen. Ze laten je nadenken over wat je belangrijk vindt en wat je wilt nalaten aan je dierbaren. En misschien overweeg je om na te laten aan een goed doel?

WIL JE DE GESPREKSSTARTERS ONTVANGEN?

We sturen ze je graag kosteloos toe.
Ga naar: milieudefensie.nl/nalaten/gespreksstarters

Waterkracht

Wereldwijd blijft het verbruik van fossiele energie stijgen, zelfs de forse prijsstijging heeft dat niet veranderd. Groene energie komt niet in de plaats van maar is aanvullend op fossiele energie. Opvallend om in DTE 96 te lezen dat “groene energie niet bestaat” in een artikel tegen alle vormen van waterkracht, immers “waterkracht vernietigt de natuur sneller dan iedere vorm van energie”. Waterkracht zorgt nu voor veel meer stroomproductie dan wind of zon en de bijbehorende installaties worden ook steeds groter zoals ook bij windmolens. Straks een artikel “windmolens vernietigen de natuur”? Minder groene energie betekent nog meer fossiele energie tenzij echt wordt ingezet op energiebesparing, maar daar lijkt geen zicht op.

Roland Haffmans

Diervriendelijk

In het artikel over biologische boerderij de Eemlandhoeve (DTE 96) wordt lovend gesproken over boer Adwin Robbers. Hij stelt respect voor zijn koeien te hebben, wat voor hem inhoudt dat kalfjes het eerste halfjaar bij hun moeder “mogen” blijven en dat het hele “beest” wordt gebruikt voor allerlei producten in zijn restaurant. Hiermee wil hij voedselverspilling tegengaan. Een foto van het – letterlijke – slachtoffer wordt voor de sfeer op tafel gezet.

Wat is er precies respectvol aan het gedwongen scheiden van moederkoe en kalf? Ook na een halfjaar maakt een moederkoe nog altijd haar melk voor haar eigen nageslacht, niet voor volwassen mensen. En bestaat er überhaupt een respectvolle manier om een dier van het leven te beroven? Dat er zelfs binnen de klimaatbeweging nog volop dierlijke producten worden gegeten, zal ik – voor nu – helaas moeten accepteren. Maar kunnen we stoppen met doen alsof er zoiets bestaat als respectvol vlees of diervriendelijke zuivel?

Lo Oechies

Rectificatie

In de rubriek *In actie* van DTE 96 stond een fout. Stop PFAS Stop Chemours-bestuurslid Kees van der Hel zei dat Chemours dagelijks 12.500 kilo PFAS uitstoot. Dat moet jaarlijks zijn.

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

BIJLO GAAT LOS OP...

DE BIJENPOEPZAAK

Sommige mensen maken zich druk over bijenpoep. Ze gaan er zelfs voor naar de rechter. Vincent Bijlo laat zijn wervelende gedachtestroom erop los.

In het Beginbos in Almere wonen bij Imkervereniging Zuid Flevoland bijenvolken, heel veel honingbijenvolken. “Wij zijn het volk”, gonst het ene volk. “Nee, wij zijn het volk”, gonst het andere volk terug.

Aan het eind van de zomer plegen de werksters genocide op de darren, de mannetjes, die zijn nergens meer goed voor.

Die darren wat rond en doen het hele seizoen niks. Ze gaan er niet op uit om honing te maken, ze krijgen het op een presenteerblaadje aangereikt. Het enige wat ze hoeven te doen is de koningin bevruchten en dan doodgaan. Er is net als bij ons maar één koningin per volk.

Dan zitten de werksters en de koningin in de winter met zijn tienduizenden in de kast, gezellig op een tros honing te eten en te zoemen om warm te blijven. Ze wachten tot het een graad of 10 is buiten, dan vliegen ze weer uit. En al die tijd houden ze hun poep op. Want poepen in de kast, nee, dat doe je niet als bij.

En dan komt de dag dat het mag. Dan vliegen ze uit en... “Aaah, dat lucht op zeg, god wat moest ik nodig.”

“Anders ik wel.”

“Hèhè, nounou, ik dacht dat ik het nooit zou halen.”

“Mijn auto, mijn tuintafel!”, schreeuwt een woedende buurtbewoner, “kijk nou, schandalig, ik sleep jullie voor de rechter, bijen, jullie zijn er gloeiend bij!”

“Moet ik vonnis wijzen over bijen, kleinzielige kleinburger? Er zit wat was in die schijt... Goed voor je lak, dan blijft de inruilwaarde hoger.”

De rechter is verbijsterd, trekt mismoedig aan zijn bef. Wat is er toch gebeurd met de wereld. De mens is totaal vervreemd van de natuur. ■

GEEN SUBSIDIE NAAR **TATA STEEL** ZONDER GOED KLIMAATPLAN

Het kabinet stelt de beslissing over de miljardensubsidie naar Tata Steel uit. Samen blijven wij druk zetten.

Tata Steel maakt aanspraak op minstens 2 miljard euro belastinggeld om te 'vergroenen', terwijl de staalfabriek niet eens een goed klimaatplan heeft. Bovendien laat onderzoek van Milieudefensie en SOMO zien dat de subsidie kan oplopen tot maar liefst 11 miljard euro. Dat laten we toch niet gebeuren?

Eind september verschoof minister Stientje van Veldhoven de deadline voor het maken van afspraken met Tata Steel naar 1 maart 2027. Samen met meer dan 25.000 veranderaars blijft Milieudefensie de druk opvoeren. Doe je ook mee?

TEKEN DE PETITIE

